

sueta nostra devotione ad Sedem Apostolicam antedictam audivimus et clarissime, propter singularem elegantiam sue Reverendissime paternitati que nobis exposuit et profecto leto intelleximus animo ferventissimam quam videmus ad Summam pontificem habere dispositionem, ut consulatur et provideatur saluti et conservationi Christiane Religionis et quanta in hoc fecerint predecessores nostri, et nos, aliis considerandum, et dicendum relinquimus. Quoniam eorum gesta fuerunt et sunt notoria et perseveramus in optimo, quem continue diximus habere prepositum. Quod si relique Christianorum potentie se movere delibebunt et cum effectu facere potentes expeditiones Terrestrum e Maritimam, nos etiam alacri animo contribuere partem nostram et convenientem et dignam. Et licet hec nostra Responsio satisfacere deberet cuicumque qui, honestis respectibus, ad aliam expressionem non devenimus; tamen, ut magis Summus pontifex et sua Reverendissima Paternitas contenti remaneant ultra dicamus quam hucusque dixerimus, ei declaramus quod facientibus reliquis Christianorum potentiis partem suam in terrestri vel navali apparatu. Nos intendimus et offerimus armare et habere viginti galeas. Verum rogamus suam Reverentiam ut hanc nostram oblationem non publice in Alemania vel Hungaria cum nobis et aliis Christianis plurimum nocivum esse posset respectu potentie infidelium et vicinitatis locorum nostrorum cum suis, et satis Alemanis et Hungaris esse poterit si dicet parte Summi pontificis, summam numeri galearum, quas videt habere posset sine aliqua alia particulari expressione a quibus vel aliter. Verum commemoramus et supplicamus ut idem Summus pontifex sicut aliis concessit, nobis etiam concedat decimam Beneficiorum Ecclesiasticorum, terrarum et locorum nostrorum, ut latius ad hanc impresiam devenire valeamus.

TANULMÁNYOK

A

NÉPVÁNDORLÁS KORÁNAK

EMLÉKEIRŐL.

PULSZKY FERENCZ

T. TAGTÓL.

(Olvasatott a II. Osztály rendkívüli ülésén 1889. október 11.)

BUDAPEST, 1889.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről.

II. ¹⁾

A szilágy-somlói két kincslelet.

Hazánk mindig a népvándorlások országútja volt; azon népek, melyek a nyugati római birodalmat megtörték s megsemmisítették, s a keletet nyugtalanították, mind nálunk tanyáztak. A vandálok és vizigótok, a húnok és osztrogótok, a gepidák, a langobardok és az avarok mind hosszabb-rövidebb ideig nálunk éltek, tehát nálunk is temetkeztek, itt hagyták halottjaikat s azon kincseket, melyeket sírjaikba leraktak. Ezekre akad most a földmíves ekéje, a napszámos kapája, a kubikos ásója, de rendkívül ritka köztök oly kincs, mely érmek által keltezve volna, ugyanezért nem igen tudhatuk eddigelé, melyik népnek s melyik időnek tulajdonítsuk az egyes leleteket. Miután azonban a két szilágy-somlói kincsre nézve biztossággal kimutathatjuk, hogy ez a gótok birtoka volt, sőt az évet is némi valószínűséggel meghatározhatjuk, melyben ezeket elásták, ez e leletek nevezetességét belbecsökön kívül is neveli, miután a germán népek műiparának és sajátos műizlésének legrégebb tanúságai, mely később Német-, Francia-, Spanyol- és Angolországban sokkal inkább fejlődött ki és különbözőképen módosult.

Alkalmam volt az utolsó időkben a népvándorlási emlékeket Német- és Franciaországban tanulmányozhatni s azon szaktudósok ítélete szerint is, kik a történelem ezen még mindig homályos korának emlékeivel tüzetesebben foglalkoznak, a szilágy-somlói kincslelet, már egyszerűbb stylje következtében is, korra nézve megelőzi mindazon hasontermészetű leleteket, melyek akár a nyugati, akár a skandináv országokban

fedeztetek fel, és ezen műstílnak későbbi bővebb kifejlését mutatják. A nagy-szent-miklósi lelet elszigetelten áll előttünk, eredete homályos, folytatását sem nálunk, sem máshol nem ismerjük, ezt tehát csakugyan a húnok kincsének tarthatjuk; ellenben a szilágy-somlói leletek sajátosságainak egész nyugati Európában megtaláljuk további kifejlését, s miután ezen két lelet a nagy vándorlás germán népei műiparának stíljét legrégibb alakban tartotta fenn a mostani kor számára, kiválóképen érdemesek arra, hogy tüzetesebben foglalkozzunk velök.

Az első szilágy-somlói kincslelet.

Augusztus 3-án 1797. két oláh fiú: Baesó Péter és Bohor Simon, Szilágy-Somlón, a Magura hegy azon lejtőjén, mely a város felé néz, s melynek északi oldalán az oláh templom áll, kecskét őrzött. A fiatalabbik a földet piszkálva, valami fényeset látott, de nem mert hozzányúlni, hanem magához hitta társát s a mint azon fényes tárgyhoz hozzányúltak, egy veres kövekkel díszes korong gurult le. Ekkor kézzel kezdték a földet túrni s több aranydarabra s egy durva agyagedény töredékeire akadtak, melyben talán a kincs eredetileg el volt rejtve. A fiúk nem ismerve a talált aranytárgyak értékét, visszatették oda, a hol azokat találták, csak az aranyláncot vitték magokkal. Ezt a nagyobbik a városban lakó rokonainak megmutatta. Kettő ezek közül a lelhelyre ment s a bozótba elrejtözve, a fiúk által odahozatták a tárgyakat, ezeket magokkal vitték haza, meg is mutatták másoknak s el is adtak közülök egyetmást, végre néhány darabot Peterszky Pál és Lippert Ferencz sőtisztekhez vittek, kik ismerve a rendeleteket, a kincseket átvették, utána jártak az eladottaknak s azokat Budára küldték, homét a lelet Bécsbe került. Három darabot azonban nem tudtak többé visszaszerzeni, mert azokat az alispán vette el, az egyik egy 60 II-at nyomó Valens volt, ezt gr. Bánffy-nak a kormányzó-nak adta, két más darab, állítólag hasonló értékű, szintén nem jutott Bécsbe, mind a három elkallódott. Ezt írja Arneth »Gold und Silber-Monumente« 8-ik lapján, valószínűleg hivatalos adatok nyomán. Szilágy-Somlón pedig megtudtam, hogy a bécsi kor-

mány a két fiúnak 840 frtot utalványozott, mint lelőrészt s ugyanannyit a városnak, mint telektulajdonosnak.

Ezen lelet nagy része ki volt állítva az 1884-iki ötvösmű kiállításnál, jelesen:

I. Díszláncz. Arany. Ötött vert és vésett munka. Középeről kristálygolyó függ, két egymást keresztező abroncsba foglalva, felette kis arany díszedény, melyre két oroszlán ágaskodik; farkuk levélbe végződik. A lánczon mind a két oldalon gyűrűk, melyeken különböző eszközök és szerszámok függnék sorban: 1. csónak, benne egy evező legény ül; 2. háromágú szigony; 3. kalapács és üllő; 4. levéldísz ezizelirozott erekkel; 5. balta és buzogány; 6. kapa; 7. köröző és vakoló-kanál; 8. levéldísz mint fennebb. Itt következik egy gyűrű, mely a láncz két részét összefoglalja. 9. ekevas és csoroszllya; 10. kés és kétágú villa; 11. olló és piszkáló; 12. levéldíszítmény, mint az előbbieik; 13. fűrész és ráspoly; 14. fogó és mérce; 15. horonyalakú eszköz és sarló; 16. járom; a láncz második ágán: 1. paizs és ligula; 2. signum (hadijel) és parazonium (kard); 3. levéldísz, mint az előbbieik; 4. ásó és czövek; 5. bunkó és véső; 6. kétféle lándzsa; 7. levéldísz, mint az előbbieik; következik az összekötő gyűrű; 8. görbe kés és sarló; 9. fogó és véső; 10. kalapács és üllő, mint az előbbi oldalon 3-nál; 11. csiptető olló és létra; 12. és 13. fel nem ismert használatra való szerszámok; 14. mérleg. Az egész súlya 203³/₄ II.

II. Függő. Arany. Gömbölyű sodrony, szivalakúán meghajtvá, vastagodó végei állatfejeket képeznek; durva munka.

III. Egy arany karperecznek vége állatfejvel, gránát-szemmel, rakott munka. Hossza 0'042 m.

IV. Gyűrű 11 db. Arany. Lemezből kiverve s összeforrasztva. Gyöngysort képez, mind egyforma, átmérőjük 0'031.

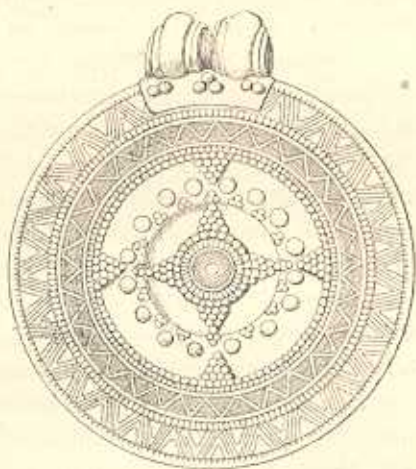
V. Karika 13. db. Arany, vert munka, 0'01 m. széles, belül-kívül gyöngyszegély. Átmérője 0'035 m.

VI. Bulla. Arany. Vastag korong, melyre felül dupla fül van reáforrasztva, közepén gránátkő, kettős gyöngykeretben, melyből négy piramis alakú gyöngyözet szögellik. Domború karika környezi, melynek tetején gránátkövek, alján gyöngysorozat s négy háromszögű kiszögellés van. A bulla lapján egy karika fut háromszögű rekeszgránátokkal, e körül

gyöngysor; a szélső karika háromszögű ciselirozással ékes, belül gyöngysorokkal szegélyeztetik. Átmérője a füllel együtt 0,74 m. Súly 114,3 gram.

VII. övrészlet. Arany. Vert munka. Két szélén zsinór keresztülhúzására szolgáló csatorna. A középső részén négyszögletes keretben álló idomtalan férfialak.¹⁾

Ezen huszonnyolcz tárgyon kívül, mely az 1884-iki ötvösmű-kiállításunknál közszemlére ki volt téve, tizennégy nagy aranyérem jutott még a bécsi es. k. régiséggyűjteménybe az első szilágy-somlói kincsleletből, jelesen három Maximianus-

1-ső sz.

Hercules, az egyiknek hátlappján *pacatores Gentium*; két Constantinus, az egyiknek hátlappján *Gloria Romanorum*; egy Constantius, hátlappján *Gaudium Romanorum*; egy Valentinianus *Victoria DDD NNN Augustorum*; egy Valens, *D. N. Valens Victor semper Augustus*; egy másik *Pietas DDD NNN Augustorum*, meg három különböző veretű Valens *Gloria Romanorum* és egy Gratianus szintén *Gloria Romanorum* köriratú hátlappal. Mind a tizennégy nagysága következtében egyetlennek (*unicum*) nevezhető aranyérem, füllel van ellátva, hogy ruhadíszül szolgálhasson; hét közülök azon-

¹⁾ A magyar ötvösmű-kiállítási lejtrom 66. s a köv. lap,

kívül zezugos rekesztötvösmű keretbe foglaltatik, mely befoglalt gránátokkal díszes volt; ezek azonban kiestek s elvesztek, csak az egyik Maximian érmen maradtak meg teljes épségben.

Ezen érme, melyek hátlapjaikon Rómának dicsőségét, győzelmeit, békés jó indulatát és hatalmát hirdetik, minden valószínűség szerint ajándékkép kerültek egy Erdélyben és szomszédságában tanyázó barbárfejedelem birtokába, mert a rómaiak, a mint a hanyatló kor íróitól tudjuk, a félelmes szomszéd barbárok fejedelmeinek, kik hol szövetségeseik, hol zsoldosaik, hol ellenségeik voltak, szívesen küldtek újévi ajándékokat (*strenna*), sőt hivatalnoki fizetés cím alatt rendes adót is fizettek nekik. Ily úton kerülhettek ezen érme is Szilágy-Somlóra, hol azóta, hogy Aurelián 270-ben Erdélyből visszahúzta a római sereget és gyarmatosokat, a nyugati gótok tanyáztak, kik a kivonult rómaiak helyébe léptek és szlávok által műveltették földjeiket.

A kincs, az érme tanúsága szerint, Valentinian, Valens és Gratián császár idejéből való, a kik a gótokkal többször háborúba keveredtek, mert ezen germán barbárok ismételve betörték a római birodalomba, hol szárazon, hol tengeren. Valensnek sikerült ugyan kétes győzelmet aratni felettök, melynek következtében békét kötött velök 367-ben, ugyanazon évben, melyben Gratiánt társ-császárnak fogadta fel, nem lehetetlen tehát, hogy ezen kincs is ez alkalommal jutott gót földre, mert a díszláncz kétségen kívül római ötvösműhelyben készült; csak az övrészlet idomtalan barbármű, a bulla pedig s az érme fülei és keretei úgy, mint a gyűrűk és karikák, római technikáról tanúskodnak ugyan, de gót ízlésről. Római provinciális ötvösök, kik vagy mint hadifoglyok, vagy mint kalandorok kerültek a gótok közé, készíthették ezeket. Tudjuk, hogy bárbar fejedelmek udvaránál sokszor fordultak meg római polgárok, egy emberöltővel később Priscus Rhetor is találkozik ilyenekkel Attila udvarában.

Hogy a keretek és fülek s ennek következtében a hason-technikájú bulla is nem készülhettek a római városokban, azt főleg azért állíthatjuk, mivel a gránátos rekesztötvösműnek egy példányát sem tudjuk eddigelé római sírokból kimutatni; ellenben a germán népek sírjaiban és kincseik közt a frankok

és alemanokéban Francia- és Németországban, az angol-szászokéban Angolhonban, a vizigótok guarrazári koronáin, a longobard kincseken Monzában és sok magyarországi leletnél ezen díszítési mód gyakran fordul elő.

Azon körülmény továbbá, hogy a fülek háromszögű gömbözzettel vannak forrasztva az érmekhez s ezen gömbözet az egyik Valens érmen ¹⁾ elfedi a császár fejének felső részét, sőt az arcba is belenyúl s ez egy másik érmen ²⁾ kisebb arányban ismétlődik, mi a római ízlést bántotta volna; csakugyan bizonyosággal szolgálhat a gót ötvösségről.

Ezen nevezetes kincs, a mint már említők, a bécsi császári régiségtárba került, ott azonban nem maradt együtt, ott i. e. a régiségek hol aesthetikai szempontból, hol tárgyak szerint állíttatnak fel; a nagy császári érmeket pedig beosztották az éremtárba, mindegyiket azon császár éremsorozatának élére, a ki azt verette, e szerint csak azon táblákból nyerhetjük az egész kincsnek átnézetét, melyeket Steinbüchel 1827-ben rézbe metszetett, Arneth pedig 1850-ben kiadott.

A második szilágy-somlói lelet.

Azon telek, melynek szélén az első szilágy-somlói kincs találtatott, a Teleszky család birtokába került, kis ház is épült rajta, legújabb időkben Pap Iván bérelte, s hogy a földnek némi hasznát vegye, burgonyát akart abba ültetni. Két oláh napszámosa hozzá is fogott a munkához s midőn nagy-szombaton, ápril 20-án estve felé itt ásott másfél láb mélységben, reá akadt a második itt elásott kincsre, mely az előbbinél változatosabb s a népvándorlási korszak, jelesen a vizigótok műiparára nézve tanulságosabb. A tárgyak mind egy rakáson feküdtek a földben; a szövet, melybe valószínűleg eredetileg be voltak göngyölve, másfélezer év alatt nyomtalanul elhállott, a föld reá tapadt a régiségekre, melyeken helyenkint mészkéreg is formálódott, úgy, hogy a találók reá sem ismertek az aranyékszerekre s azokat tekintetbe sem vették, hanem egyszerűen kihányták. A munkaadó is odajött, meg is nézte a leletet, de

¹⁾ Arneth Gold und Silbermonumente XVI. tábla 14. sz.

²⁾ Ugyanott 18. sz.

ő sem sejtette becsét, egy darabot azonban zsebre dugott, hogy azt otthon megvizsgálja, csakhogy zsebe lyukas lévén, elvesztette a magához vett darabot. A mint beesteledett, az egyik napszámos, Olteán János hazavitte a kincset kötényében, megmosta a Kraszna vizében, de másnap Husvét vasárnap lévén, csak este mutatta meg a talált tárgyakat egy úrnak, kinél előbb napszámában dolgozott. Ez Báró Orbán Balázs képviselőt, ki épen akkor a követválasztási mozgalmakban résztveendő, Somlón időzött, meghívta házához, hogy a leletet meg szemlélje és megbecsülje. B. Orbán felismervén a kincsnek úgy anyagi, mint tudományos becsét, mindjárt írt nekem Budapestre, intézkedjem, hogy a lelet el ne kallódjék. A levél vételével tüstént Somlóra siettem, hol szerdán megérkezve, azt találtam, hogy Geneszy Sándor, a polgármester már reá tette a kezét a kincsre, melyet, a mint annak híre futamodott, s ő azt kerestette, a találók magok szolgáltatták ki neki. Ő azt üveg-szekrényben a városházán ki is állította; a lelhelyen tovább is kutatott s ez alkalommal még néhány töredéket talált; nem messze a kincs helyétől pedig egy csontvázat, melynek sem koponyája, sem mellékletei nem voltak.

A kincs huszonnégy nagyobb darabból és négy töredékből áll, jelesen hét pár különböző nagyságú, de alakra és technikára nézve egymáshoz hasonló női arany ruha-kapocsból, melyek mind ezüsttel béleltek s arany lemezkeretekbe rakott gránátkövekkel díszítettek; továbbá egy választékos, tömör aranyból készült, szintén gránátokkal kirakott ugyanoly alakú kisebb fibulából. Szintén tiszta aranyból készült egy ruhakapocspár, melynek főbb részét fekvő oroslán képezi, továbbá egy rendkívüli nagyságú férföltözetre való fibula, egy pár csésze-forma, ágaskodó trébelt oroslánokkal és gránátokkal ékes nagyobb női ruhakapocs, végre két egymásnak stylben és alakban teljesen megfelelő nagyobb és egy kisebb aranycsésze, mind gránáttal díszítve. Egy bő karperecz, három kisebb csonka dísz tárgy, melynek rendeltetését fel nem ismerem s egy állatfő gránát szemekkel, valószínűleg karperecz vége egészítik ki a kincsleletet.

Miután a két kincset ugyanazon telken, egymásnak úgy szólván szomszédságában rejtették el azok, kik azt elásták, ebből bátran következtetjük, hogy ezek egymást egészítik ki s egymáshoz tartoznak, tehát egykoriak. Alig lehet képzelnünk, hogy két különböző személy különböző alkalommal ugyanazon helyet választotta volna kincseinek rejtő helyéül. Ehhez járul még a technikának azonossága is, mely az első lelet aranybulla, és Maximián császár érméinek keretén, és a második lelet főbb fibuláinak dísze közt a gránátok rekesz-ötvésségi foglalásában szembetűnik. Ez szomszéd sírok mellékleteinél is bizonyítaná a sírok egykorúságát. Mind a két szilágy-somló aranylelet azonban nem is sírlelet, hanem elásott kincs. Ezt mutatják úgy a csontvázak hiánya, mint a leleteknek egymáshoz hasonló tömeges tárgyai: az elsőnél a bulla mellett tizen-négy császárérem, melyeket úgy láttak el füffel és kerettel, hogy azokat mellre akasztott phaleráknak, a férföltözet ezen jelentékeny díszének lehessen használni, a másodiknál pedig hét ugyanazon divatú női ruhakapocspár. Férfi sírleletnél nem hiányzanék a kard és az öv, nőinél a fülbevalók, nyaklánczok, gyűrűk és karpereczek. Ezek ugyan bizonyosan megvoltak a fejedelmi kincstárban, melyből a lelt tárgyak kerültek, úgy mint számosabb aranyedények is, meglehet tehát, hogy ezeket egy harmadik helyütt rejtették el, a hol most is nyugszanak, míg valamely szerencsés körülmény esetleges feltalálásukra szolgáltat alkalmat, mert közel áll a föltevés a kincs különböző helyeken való elásatásának megfejtésére, hogy annak legalább egy részét meg akarták menteni, hogyha a másik esetleg feltalálhatnák.

Kincseket csak nagy veszély idején szoktak elrejtetni, nehogy az ellenség kezeibe kerüljenek, ki a tulajdonjogot nem tiszteli s minden becseset zsákmányul elrabol. Ily veszély fenyegette a gótokat Erdélyben a 375-ik évben, midőn Valens császár uralkodása idejében a húnok Balamér királyuk alatt, miután az osztrigótokat a Dniester (Borysthenes) partjain legyőzték s meghódították, most a vizigótoknak estek s azok országába beittöttek. A nép zöme nem bízott az ellenállhatás lehetőségében és Fritigern és Alaviva vezénylete alatt Ulfilas püspök kíséretében az Al-Dunához sietett s követeket küldött

a császárhoz, engedje meg, hogy a Dunántúli részekben telepedhessék le. Királyuk azonban, Athanarik, nem akarta elhagyni szülőföldjét, elrejtette kincseit a húnok elől, de végre 380-ban ő is Konstantinápolyba menekült. Neki tulajdonítják a Petreoszszai nagy aranyleletet, melyet 1837-ben Moldvában az iztrici hegységekben találtak. Ennek fennmaradt része is, mert körülbelül fele elkallódott, még mindig húsz kilogrammot nyom s most Bukarestben őriztetik. Valószínű, hogy a király példáját más gót főember is utánozta, midőn hazáját elhagyta, kincseit a húnok kapzsisága elől a földbe ásta el a Magúra tövében, azon reményben, hogy azokat valaha mégis felszedheti. Csakhogy a tudomány szerencséjére ez nem történt meg s az esetleg napfényre jutott kincsek most a barbárok kulturájáról, a vizigótok izléséről s azon kor műparáról tanúságot tesznek.

A római írók a barbárokat, különösen a germán népeket, mint rombolási vágyakkal eltelt vadakat állítják előnkbe a műveltség legeslegalsóbb fokán, kik Rómát és Karthagót, Ephesust és Eleusist, Korinthot és egész Görögországot, Itáliát s a Kis-Ázsiai partok városait feldúlták s a művészet azon csodáit, melyeket a keresztények vakbuzgótsága megkimélhni kénytelen volt, összetörték és szétzúzták. A háború azonban mindig elvadíttja az embereket és még mai napig is iszonyú pusztításokkal jár. Sőt ha olvassuk, mikép rabolták ki az angol katonák Delhi-t s a nagy Mogol kincseit, napjainkban pedig a szövetséges francia-angol sereg a kínai császár nyári palotáját, nem is említve a régibb időkben Magdeburgot, a harminczévi háború iszonyatosságait, és XIV. Lajos seregének rombolásait a palatinátusban, a népvándorlási barbárok pusztításából sem következtethetjük ezen népek teljes műveletlenségét. Mindenestre sírjaik s felfedezett kincseik más színben mutatják őket be, tanúskodva oly sajátos műveltségről, mely a classicus népek folytonos befolyása daczára, hagyományaitól mégis eltért és a művészetben is sajátosan fejlődött ki.

Baró Sacken és Keuner a bécsi császári régiségtár leírásában következőképen jellemzik a népvándorlás kora emlékeinek stíljét: »A hanyatlás jelei a rómaiak és barbárok kölcsö-

nős érintkezéséből erednek. Az előbbieket ötvössége filigrán- és öntött munkában leszáll a régibb idők magaslatáról és választékosságáról a kényelmesebb és durvább technikához s elfelejti az emberi alak előállításánál a jellemző alkotást. Ez most hol régibb minták türethető utánzása, hol meg nem értett durva és gyermekekes készítmény. A vésett kövek helyébe laposan vagy domborúan (muglich) esíszolt drágakövek és paszták lépnek. A barbárműveknél az anyag túlnyomó az alakítás felett, a formák nehezebbekké és tömörebbekké válnak. Az új technikai eljárási módok, melyek a legrégebbiekhöz hozzájárulnak, mutatják az igyekezetet a nehezebb, nagyobb szorgalmat és magasabb művészi érzéket igénylő régibb előadási eljárásokat egyszerűbbekkel váltani fel. — — A IV. században felmerülő divat gránátokat és üvegpasztákat az alapra forrasztott aranylemezek közé foglalni, a plasztikai hatás helyett a festőit keresi a díszítésben, mely a színek bája által hat. A bizanczi fényűzés által ápolt ezen technika a népvándorlás idejében érte el tetőpontját, de annál tovább is tart, mint közbenjáró tag a classicus és kora középkori ötvösművéség közt. Jellemző ezen korra nézve, hogy a fémöntést ritkábban gyakorolja, mint a trébelést és filigránmunkát; a különböző vastagságú sodrony-spirálisokat pedig változatos és hatásos díszítési eszközül használja. A szerzők megemlíthették volna még a ponczolást is, mint egy e korban divatozó eljárást, mely által az ólomalapra tett arany vagy ezüst lemez a bélyegnek kalapácsütéssel való lenyomása által nyeri díszítéseit. A megbélyegzett arany vagy ezüst lemez azután az ólomról levétetik s ezüsttel vagy bronzal bélyegtetik. Ez is sokkal kényelmesebb eljárás, mint az előbbi időké, mert többszörösítésre is szolgál, holott előbb minden darabot külön ütöttek és ezizelőztak.

A szilágy-somlói második kincsnek minden tárgyát, az egy karpereczet kivéve, jellemzi a gránátoknak rekeszötvösmű általi foglalása. A gránátok néha egyenkint az arany alaplmezéből kiemelkedő rekeszekbe foglaltatnak, úgy, hogy a rekesznek, mely az ékkő alakjához idomul, felső széle a gránát oldalára reá hajlítottatik, ezt azonban sokszor még kénkövet

tartalmazó anyag által a rekeszbe erősítették; sokszor pedig soronkint, mintegy szalagot alakítva, állították össze, míg gyűrűkben s mellédszekben a gránátok szimmetrikus csoportosítása korongot formál. Hyenkor világos, hogy az ékköveket a rekeszek formájára kellett esíszolni, mi nagy technikai ügyeségről tanúskodik. Sokszor azt találjuk, hogy a rekeszek aljára még különösen kifényesített s rovátkolt lemezt tettek a gránátok alá, hogy ez által fényök növekedjék.

B. Sacken és Kenner azt tartják, hogy ezen technikát a bizanczi fényűzés ápolta, ellenben gróf Lasteyrie Ferdinánd leírván a guarrazári kincset, a vizigót királyok azon koronáit, melyek közül nyolcz a Cluny múzeumban Párisban, kettő a Madridban őriztetik, vizsgálatának eredményét a következő szavakban foglalja:

»Benső meggyőződésem szerint a rekeszötvösség, mely veres üveggel díszíti munkáit, mindenütt kizárólag germán eredetű népek által gyakoroltatott. Nálunk (Franciaországban) a frankok által, kik az első Merovingekkel jöttek, Angolországban a hódító Angolszászok, Svájcban a Burgundok, Olaszországban a gótok és longobardok által. Ehhez még hozzáadom, hogy ezen műipar mindezen országokban, melyeket említék, eredetileg nem ott helyben fejlődött ki, de a hódító népek által hozatott be.»

Meg kell itt jegyeznem, hogy az írók többsége, kik ezen műipart említik, vegyesen hol gránátról, hol veres üvegről szól (verroterie cloisonnée, décoration de verre rouge cloisonné), mert fel nem tette a germán barbárokról, hogy ötvösműveiket keleti gránátokkal, ahmandinokkal, tehát drága-kövekkel díszítették volna.

Ne felejtjük azonban, hogy a rómaiak és görögök egyaránt minden nemzetet, mely nem volt sem nem görög, sem nem római, barbároknak neveztek, anélkül, hogy ezen szóval a vadság és teljes műveletlenség fogalmát kötötték volna össze. Midőn Plautus egyik színdarabjáról mondja: »Menander scripsit, Plautus vertit barbare« a latin nyelvet épen nem akarta ez által lealázni. Az újabb nyelvekben azonban a kegyetlen vadság eszméjét nem tudjuk a barbár szótól elválasztani, minek következtében minden barbármunkát első pillanatra kicsinyelni

szoktunk s a germán ékszereknél is a drágaköveket üvegnek néztük; annál is inkább, mintán a zöld ékítések, melyeket a gránátokkal, a színhatás végett vegyíteni szoktak, csakugyan üvegpaszták. Valahányszor azonban az ily műveket alaposan megvizsgálták, mindig kisült, hogy a veres díszítések csakugyan nemes, úgynevezett szyriai gránátok, vagyis almandinok, melyeket Dsejpur tartományban Indiában bányásznak. (Az ottani radsa bányaigazgatója sokáig Telléry hazánkfiá volt.) Arneht a bakodi lelet gyönyörű almandinjait üvegnek nézte, úgy mint Lasteyrie a guarrazári koronák veres ékköveit. De Linas a Childerik-féle sírleletnél vegyesen hol üveget, hol gránátokat említ, megjegyzi, hogy ez utóljára mindegy, mint-hogy az üveg és a drágakő laposan csiszolva s aranyrekeszekbe foglalva annyira hasonlítanak egymáshoz, hogy azokat csak szakember tudná megkülönböztetni. Mindez felkeltette figyelmemet s azon számos veres díszeket vizsgálva és vizsgálta, melyek a M. N. Múzeumban őriztetnek, egyet sem találtam köztük, mely üveg lett volna. A légnek befolyása t. i. sok századon keresztül mindig hat az üvegre s megtámadja felületét, holott a csiszolt almandinok felülete ma is oly síma és oly fényes, mint mikor a csiszoló kezéből kikerültek, míg a melléjük foglalt zöld üvegpaszták mindig az élenyülés jeleit hordják magokon. Magam is, néhány év előtt kiadott akadémiai értekezésemben irodalmi elődeim után indulva a laposan csiszolt gránátokat, melyekhez hozzáférni nehéz, üvegnek tartottam, de később meggyőződtem, hogy az aczél ezeket sem fogja, hogy tehát csakugyan alapanyaguk a kova. — Lindenschmit is oly ékszereket írván le, melyeket megvizsgálni alkalma volt, nem szól soha üvegről, hanem mindig drágaköveket, almandint említ. Csak ott szól ő is üvegről, hol más írókra hivatkozik, oly tárgyaknál, melyek kezein nem mentek keresztül.

Ha tehát azt kérdezzük, mik legyenek azon vörös ékítések, melyeket a régészek hol üvegnek, hol gránátnak, hol almandinnak, sőt itt-ott jáczintnak neveznek és mi útton kerültek a népvándorlási népekhez, csak ismétellhetem, hogy a mint fentebb említém, azon számos, hazánkban felásott népvándorlási ékszereken, melyeket vizsgálni alkalmam volt, találtam ugyan gyakran zöld és kék üveget, de soha vereset, sem

pedig eseli gránátot. A germán népek ékszereinek ezen díszkövei mind keleti ékkövek, melyeket az ékszerészek, hogyha azok biborszínűek, vagyis, ha vörösségök kékbe játszik, szyriai gránátoknak, ha tüzesen sötét-verecek, almandinoknak neveznek, jáczintoknak pedig, ha veres színök inkább barnába megyen át. Mindezen ékköveknek hazája India, honnét a rómaiak nemes ékköveik legnagyobb részét kereskedés útján vették. Lindenschmit egyébiránt (Handbuch 431. l.) a csiszolt ékköbeteleteket ezen kor arany ékszerein egész új jelenségnek tartja a germán sírleleteknél. »Ha az arany és bronz-dísz tárgyakon a borostyánkő, elefántesont, korall és színes gyurma általi díszítés már a legrégebb időkben is előfordul, s a beolvasztott tarka zománcz csak a római korban jó Európában általános használatba, a csiszolt ékkövek betétele, a mi felette számos példányban fordul elő, sajátos bizonyossága a római s byzanczi kereskedelem terjedésének az ötödik század óta. Ezen fényes színes díszkövek, hol mint idegen ékszerek állománya hozattak be, hol pedig mint önmagokban feldolgozható árucikkek, s az itt készült ékszereken nemcsak a nők gyűrűinél és ruhakapcsainál, de a férfiak öveinél, fegyvereiknél és lószerszámaiknál is különösen kedvelt díszítésnek használtattak fel. Míg azonban ezen csiszolt ékkövek az ötödik században csak a királyi sírok észerei közt fénylenek, a hatodik és hetedik században minden germán törzsöknél főleg mint női ruhakapcsoknak díszítési fordulnak elő, még pedig inkább a korong és állatfibulákon, mint a hosszú kapocs-fibulákon.« (Spangenberg.) Szerinte az ékkövek ezen ruhakapcsokon túlnyomóan egyenként fordulnak elő, csak kevés példányon sorban vagy három-négy darabból álló csoportokban a kapocs kerületén vagy a test szögein s a fej kiálló gombjain. Ezen gránátok alakja hol a kör, hol a négyszög és hatszög, ritkább a háromszög, a körszelvény, a mesterségesebb alakok legritkébbak. Tischler Ottó azonban, a königsbergi tanár, ki az üveg és zománcz kérdését tüzte ki tudományos kutatásainak egyik főcéljául, arra alapítva kísérleteit, hogy a gránát nagyobb sugártöréssel bír, mint az üveg, olyan optikai készüléket állított össze, melylyel a sugártörést megmérheti és számos kísérletek következtében kimutatja, hogy a népvándorlási kincseken

előforduló átlátszó vörös rekesztnények mindig ékkövek, gránátok, soha sem üvegek.

Az ily keleti ékkövek származására nézve Kedrenos, egy későbbi byzanci történetíró, felhoz egy érdekes adatot. Elbeszéli, hogy Constantin császár alatt Metrodorus, egy görög bölcész, ki sok évet töltött Indiában s az ottani lakókat malmokat építeni tanította, sok drága ékkövet hozott magával s azokat odaajándékozta a császárnak. Az elbeszélés szerint ő ezeket részint az indiai templomokból lopta, részint egy ottani király megbízásából hozta, mint oly ajándékot, melyet a császárnak adjon át. De Metrodorus eltitkolta ezt s a maga nevében ajánlta fel a kincset Constantinnak, panaszkodva, hogy a perzsa király annak egy részét elkobozta. A császár meg is fenyegette a perzsa királyt, ki azonban a kincseket nem adta ki. Constantin egyébiránt az ékköveket ruhakapcsokba s egyéb ékszerekbe foglaltatta s ajándékol a Duna másik partján tanyázó népek fejedelmeinek küldte meg azon felirattal »legyen a legkülönbé.« Miből aztán ott vészteljes harcok keletkeztek.

Ámbár a sok századdal későbbi történetírónak, ki nem említi a kűfőt, melyből ezen adatot merítette, nagy hitelt nem adhatunk, mesés elbeszélésében mégis két tényt biztosnak vehetünk; az egyik az, hogy egy görög kalandor drágaköveket hozott Indiából s azokat Constantin császárnak ajándékozta, és azért valószínűleg császári kitüntetésben részesült. Természetes, hogy az irigy udvari pletyka mindjárt ráfogta Metrodorra, hogy ő ezen köveket a templomokból lopta, vagy hogy ezek nem is voltak tulajdona, hanem csak valamely ottani király által reá voltak bízva, hogy tisztelete jeléül a császárnak szolgáltatassa át. Az ily gyanúsítások minden időben előfordulnak. A másik adat, melyet tényül elfogadhatunk az, hogy Constantin császár a drága-köveket díszes ékszerekbe foglalva ajándékol küldte meg a Duna másik partján tanyázó népek fejedelmeinek, tehát a gótokénak, kik, midőn Aurélián Dárcziából kivonta a római lakosságot, mindjárt elfoglalták Erdélyt és sokszor berontottak a római birodalomba. Constantin idejében azonban többnyire békét tartottak, vagy azért, hogy a császár őket egyszer megverte, különben ajándékokkal is kiengesztelte, vagy pedig mivel magok is a hunoktól szoron-

gatva, hol azokkal, hol más germán törzsekkel harcra keveredtek, mi azután az udvarnál az Eris-almára emlékeztető legenda keletkezésére adhatott alkalmat.

Lasteyrie azon meggyőződése, hogy a gránátok rekeszfoglalása kizárólag a germán eredetű népek műipara s általuk hozott be Európába, nagy ellenzésre talált. Don José Amador de los Rios latino-byzanczinak nevezi ezen műipart és széles olvasottsággal és nagy hazafisággal igyekszik bebizonyítani, hogy a gót hódítók ezt a Spanyolországban talált hispano-latin lakosságtól vették át, csak hogy oly hispano-latin művet, melynél a vizigótok ideje előtt vörös ékköbetétek rekeszötvösműben találtatnának, előállítani nem volt képes, ez pedig többet bizonyított volna, mint széles tudományú okoskodása. Labarte is sokkal nagyobb művészetet és választékosabb stílyt talált a gránát rekeszművek némelyikében, különösen a nálunk felásott s az 1867-ki párisi világtárlaton kiállított bakodi karpereczekben, sem hogy azokat barbár gót kezeknek tulajdoníthatta volna. Azt tartja tehát, hogy az ily ékszerek mind Byzanczban készültek s csak kereskedés, ajándék vagy rablás útján kerülhettek barbár földre. Állításának bebizonyítására azonban ily ékszerek ellenében, melyek mind germán sírokból kerültek ki, egyetlen egy byzanci művet sem képes kimutatni, mely ily technikával készült volna. De Linas pedig, a ki eddig legtüzetesebben foglalkozott a rekeszötvös műiparral, főleg az irodalom bizonyosságát hozza fel s azt hiszi, hogy az íróknál említett drágaköves díszedények, pocula gemmata, vasa gemmata, *γροσια λιθοκολλητα* nem jelentettek mást, mint rekeszötvösmű-technikát. Ezt azonban azok is, kik Lasteyrie nézetében osztoznak, bátran elfogadhatják; ők t. i. kizárólag a rekesz *gránát*díszre szorítkoznak mint a germán népek műstíljének képviselőjére, mit De Linas roppant apparátusa sem czáfol meg.

Nem akarjuk egyébiránt állítani, hogy ezen technika a germán népeknél eredett volna, sőt ezt joggal kétségbe vehetőnek tartjuk; a tények eddig csak annyit mutatnak ki, hogy ezen, a IV. században terjedni kezdett s a Karolingek idejéig divatban maradt technika nem Byzanczból hozott be az új államokba, hanem a germán hódítók által.

De Linas azon kérdéssel hosszasan foglalkozik, honét vehette eredetét a gránát ékszerdísz, fel is hozza a Wolfshelmi övrészletet vagy melldíszet a wiesbadeni múzeumban, melyet először Cohausen tett közzé mint Európában legrégebbi ily gránátos rekesztövmű ékszert, melynek hátlapjára Arlesshir (Babekan 230—240) Szaszszanida király neve reá van vésvé, mely e szerint a III. században készült. De Linas ennek nyomán Perzsiaiban a Szaszszanidák korában keresi ezen műstyl eredetét, mi Hampel József kutatásainak eredményeivel összevág, a ki a nagy-szent-miklósi úgynevezett Attila kincséről írt jeles tanulmányában igen helyesen kimutatta, hogy a gótok s rokon germán népek a Fekete és Azovi tengerpart lakóinak mixhellén culturájából, melyre a Szaszszanida művészet is befolyással volt, kölcsönözték műformáikat. A pétervári Eremitageban a scytha régiségek közt sok ily gránátos rekeszmű ékszereket talált, melyek még eddig kiadatlanok s melyeknek analógiái a magyarországi leletekben is gyakran fordulnak elő.

Külföldön azon sírokat, melyekben gránátokkal díszített ily arany ékszereket nagyobb számmal találunk, királyi vagy fejedelmi síroknak szokták elnevezni, s némely újabban talált, vagy egyházakban régóta őrzött kincseknél fejedelmi eredetök csakugyan be van bizonyítva. A külföldieket mellőzve csak azoknak felsorolására szorítkozom, melyek hazánkban jöttek napfényre. Közülök kettő a bécsi cs. kir. régiségtárba került, jelesen az első szilágy-somlói lelet, melyről fentebb értekeztem, és a Nagy-Mihályban 1852-ben talált nagy Nicolo fibula, melynek kerete gránátos. A M. N. Múzeum kincsei közt előkelő helyet foglal el a bakodi sírlelet, melyet Kunszt József kalocsai érsek ajándékozott, két karperecz, két nyakláncz, csatt, fülbevalók és gyűrűk. Ezek, mint a népvándorlás gránátos rekesztövmű technikának eddig ismert legkiválóbb példányai, Arneht, Labarte, Henszlmann és De Linas kiadványaiból azon régészeknél ismeretesek és híresek, kik a népvándorlási korszakkal foglalkoznak. Nem kevésbé gazdag az ozorai uradalomhoz tartozó tóthi pusztai arany sírlelete, melyet herczeg Esterházy Miklós mint földtulajdonos és Bischitz Mór mint találó a N. Múzeumnak ajándékoztak, Henszlmann Imre pedig a Közlemények 3-ik kötetében közzétett. A gránátok kiestek ugyan

a két phalerából és a keresztekéből, csak egyetlen egy maradt meg közülök a gyűrűben, de a rekeszek mutatják az ismeretes technikát. Ide tartozik a mezőberényi kisebb sírlelet is, két gránátos csattal, két szintén gránátos fülbevalóval s egy légyalakú fibulával, melynek szárnyaiból kiesett a gránátdísz. Még gazdagabb a nagy arany paizsdísz Pécs vidékéről, melyből szintén három darabon kívül a gránátok mind elvesztek, s melynek analógiáját a ravennai úgynevezett Odoaker vértreszletben találjuk. Jankovich gyűjteményéből Múzeumunk egy sárkánnyal bír, opus scythicumnak nevezi ezen tudós és két cikáda fibulával. A esornai diadéma, mely az Értesítő januári füzetében adatott ki, szintén ide tartozik. Ezekhez hozzá kell még adnunk számos fülbevalót és melldíszet, melyek egyenkint jutottak Múzeumunkba; legkiválóbb kincse azonban, mely által a külföldi Múzeumok ilyenmű tárgyait fölülmúlja, kétségen kívül a második somlói lelet. Húsz ruhakapocs közül tizenhöz páros, tehát női fibula, mely a két vállon a ruhát tartotta össze, a tizenkilencediknek nincsen ugyan párja, ezt azonban szintén női fibulának tartjuk, minthogy alakjában a többiekkel hasonló és Sidoanius Apollinaris, ezen kornak híres költője szerint a nők mellökön is viselték a ruhakapocot épügy, mint a jelenkor hölgyei:

Ostricolor pepili textus, quem fibula torto
Mordax dente vorat, tum quidquid mamma refundit
Tegminis, hoc patulo concludit gomma recessu. *)

A somlói fibulák közül tizenötnek alapformája azonos. Lindenschmidt (Handbuch 427. l.) az úgynevezett kapocs-fibuláknak (Spangenfibeln) előképét azon, szerinte késő római ruhakapocsokban találja, melyek a császári uralkodás utolsó idejéből származó sírleletekben, habár ritkán, előfordulnak. Megjegyzi azonban, hogy ezeknek fölülete, a fibulanyakat köröző gyér aranydísz kivételével, mindig sima, alsóbb része pedig egy hosszúra kinyújtott hatszög, kiemelkedő középbordával, ellentétben a merovingi fibulák dús díszítésével, melyek a fibula fejét, nyakát és testét elborítják.

*) Lásd Carmina. V. Ac Virginem nimis cultam.

Kétséget sem szenved, hogy a somlói fibulák alakja a Lindenschmid által említett ruhakapcsokkal a legszorosabb analogiát tanúsítja. Nálunk is előfordulnak az ily fibulák a bakodi és perjámosi leletben, a szabolcsi gyűjteményben és a zágrábi Múzeumban, de soha római mellékletekkel. Cochet apát csak újabb frank sirokban talált ilyeneket Euvremeuben, Moreau Frigyes Carandában, Chantre a Caucasusban, de ezek mind ezüstből valók; aranyból ilyen díszfibula eddigelé nem fordult elő sehol, e tekintetben a somlói arany ruhakapcsok gránát díszítményeikkel egyetlenek.

Tizennégy közülök még azon tekintetben is sajátos, hogy ezüsttel bélelt, vagyis hogy az ezüst-alap különböző vastagságú aranylemezzel van beborítva (plaqué). Ezen technika szintén jellemzi a római császárság utolsó idejét s a népvándorlásan keresztül fentartja magát a byzanci időkben is.

De Linas azt hiszi, hogy a görög írók ezen kifejezése χρυσοκλλητα ezen technikára vonatkozik, melynek számos példányával találkozunk a N. Múzeum kincsei közt. Ilyen a Jankovich-féle fentemlített cikáda kapocspár, egy késő római T fibula oly ügyesen borítva arannyal, hogy csak az alapos kutatás mutatta ki az ezüst alapot. A kúnágotai és tóthi pusztá és a madarasi lelet övrészletei és díszítései és a csornai diadéma mind így készültek, de ezeknél a bélelés elkallódott vagy a föld savai által elemésztődött, csak néhány zöld folt, mely az aranylemezek hátlapján maradt meg, bizonyítja, hogy ezek is egy vastagabb alap borítékai. Az ilyen technikának legrégebb példányát kevés hét előtt láttam egy átutazó régiségárusnál, kelta torques alakjában, hasonlót azokhoz, melyek a fokorói pusztán találtattak, csak hogy ennek jelke ezüstből készült, melyet aranylemez borított. Ezen nyakperez állítólag a Caucasusból származik, a műárús Varsóban vette meg. Egyébiránt az ily technika gyakran használtatott már a régi időkben a római érmek meghamisítására (nummi subaerati), hol a két bélyegzett aranylemez közt réz alap rejlik, melyet az érmészek az érem lelkének neveznek. Rézzel bélelt ezüst sem ritka ezen kor készítményei közt, a mint azt például a kúnágotai egyik övnél, a második osztropatakai lelet-

sarudiszítésein s a herpályi paizsdudoron tapasztaljuk és mint-hogy az arany- vagy ezüstboríték nincs odaforrasztva alapjához, ettől tehát könnyen elválk, nem is nevezhetjük ezen technikát vastag aranyozásnak vagy ezüstözésnek s inkább a bélelés szóval jellemezzük, annál is inkább, minthogy a díszítés a poncsolás esetében is mindig csak a boríték lemezén történt, nem annak kevésbbé nemes alapján.

Jellemző továbbá a szilágysomlói ruhakapcsoknál az aranygömböcsdísz. A parányi gömböcskéket hol egyenkint forrasztották az aranylemezhez, hogy azon téreket díszítsék, melyek a gránátok számára kiemelkedő rekeszek közt simán maradtak, hol háromszögben, hol kis háromszögű gúla alakban csoportosították, néha rózsát is formálnak. Az egyik ruhakapcson, hol egyenkint fordulnak elő, minden gömböcskét kis aranyodrony vesz körül, mintegy ennek ágát formálva.

Ezen technika, mely a népvándorlás sok emlékét, különösen a fülbevalókat díszíti, tisztán római ékszereken alig fordul elő, ellenben az etruszk arany ékszereken már a legrégebb időkben bámulatos kifejlésben jelenik meg. Az arany gömböcsök oly kicsinyek, hogy alig tudjuk képzelni, mikép lehetett azokat az aranylemezhez hozzáforrasztani, pedig az aranyművesek ezekkel változatos geometriai díszítéseket, sőt alakokat is állítottak elő. A népvándorlási gömböcsdíszítés nem oly változatos ugyan, mint az etruszk volt, de mégis nagy ügyességről tesz tanúságot, a mennyiben a gömböcskék minden tárgynál egyforma nagyságúak s a háromszögek s dülények, melyeket általok alakítottak, tökéletesen szabályosak. Ezen gömböcs-háromszögekről már az első somlói kincs-leírásnál is emlékeztünk, mint a népvándorláskori emlékek egyik jelleméről; itt csak azt jegyezzük meg, hogy ezen technika, mely a legnagyobb pontosságot, türelmet és figyelmet veszi igénybe, mai napig fentartotta magát az Athosz hegy monostoraiban, hol azon mikroszkopikus kidolgozású fafaragványok készülnek, melyek szent jeleneteket ábrázolnak, s melyeket az ó-hitűek mint amuletteket (encolpium) ruha alatt a mellen viselnek. Ezek néha arany vagy ezüst keretekbe foglalják s díszítéseket ugyanezen nemű gömböcsök alakítják, melyek az

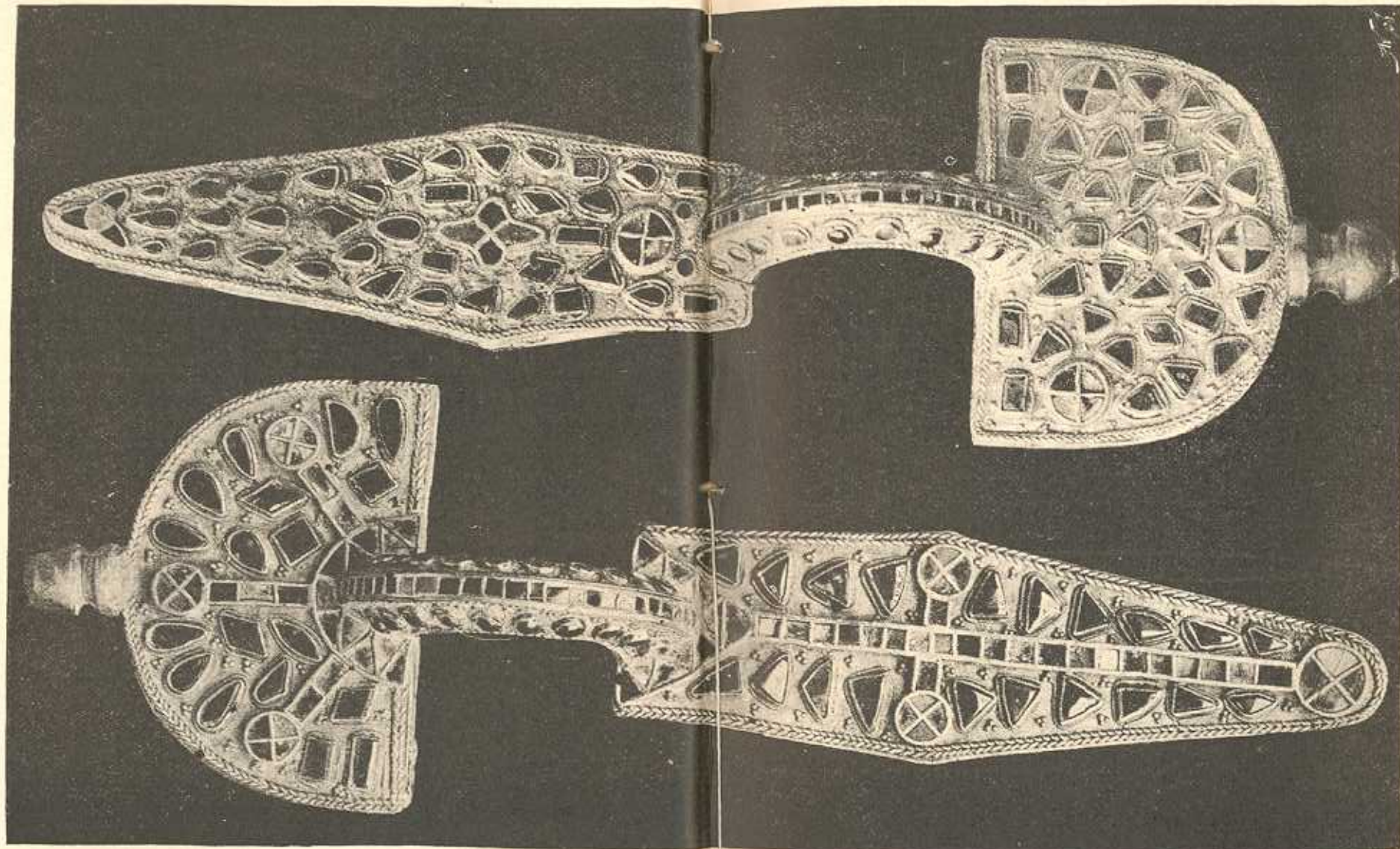
etruszk s később a népvándorlási ötvösségnél feltűnő szerepet játszanak.

A germán régiségek kézikönyvének tudós írója különös súlyt fektet azon jellemző körülményre is, hogy a germán ruhakapocs-párok mindegyike, még ha ugyanazon sírmezőből ásattak is ki, az alapidom megtartása mellett, mindig másképen van diszítve s ez által egyéni jelleggel bír; ellentétben a római, régebben pedig az etruszk gyáripár tömeges készítményeivel, melyeket a kereskedelem azonos alakban és azonos diszítéssel mindenfelé kivitt, úgy hogy némely tárgyak különböző országokban előforduló leleteknél tökéletesen megfelelnek egymásnak. Úgy látszik, hogy Lindenschmit ezen okból tartja azon ezüstmű készült ruhakapocsokat is késő rómaiaknak, melyek szerinte a merovingi fibuláknak legközelebbi előképei s Francia-, Német- és Magyarországon, a horvátoknál, sőt a Kaukázusban is azonosak, ámbar ezek, még pedig például Carandán Franciaországban késő népvándorlási sírokban találtak. Mi az etruszk és római gyáripárt s készítményeinek bevitelét a barbár népek közé nem tagadjuk ugyan, de a gyári előállítást nem tartjuk elégségesnek a római vagy etruszk eredet bebizonyítására; mert a barbár népeknél is tekintetbe kell vennünk némely fegyvereknek és szerszámoknak gyári módra gyakorlott tömeges elkészítését úgy a bronzkorban, mint a Tène időkben, melyek különböző központokból közelebbre-távolabbra elterjedtek s bizonyos vidékeken divatosá váltak, de még sem terjedtek el oly szélesen, mint például azon csakugyan Olaszországból behozott cisták, melyek Olasz-, Görög-, Francia-, Angol-, Német- és Magyarországon (kurdi lelet) tökéletesen azonos alakban találtak, holott a bronz kardok, vésők és fibulák sajátos formái bizonyos földrajzilag is elkülönített csoportokat képeznek. Fel nem tehető pedig, hogy az etruszkok vagy később a rómaiak ugyanazon időben másféle formában gyártották volna a tárgyakat a magyarországi, a skandináv, a német, a francia, az angol népek számára.

A szilágy-somlói ruhakapocsnál is az alapforma a hét páros és egy külön fibulán szoros rokonságban áll egymással,

de a diszítés csakugyan mindegyik párnál eltérő. A germán népek jellemének azon sajátága tehát, hogy az egyéniséget erősen kifejleszti, holott a latin népek inkább alárendelik magukat vezéreiknek és jobban szeretnek tömegesen mint egyenkint szerepelni, itt is nyilatkozik a diszítések változatában.

Ha a merovingi fibulák változatos diszítéseiben a barbár germánok műizlésének első jelenségeit el ismerjük is, mégis az ötvöstechnikára nézve nem hűnyhatunk szemet a bennök nyilatkozó classicus hagyományok befolyása előtt. A barbár izlésű ruhakapcsok, fülbevalók és övdíszek munkája csaknem mindig a kéznek biztosságáról és átöröklött mesterségokről, nagy ügyességről és finom kivitelről tanuskodik, mely csak századokon keresztül mesterről mesterre átszállt műipar-gyakorlat eredménye. Felmerül tehát a kérdés: kik voltak az ötvösök, kiknek ezen munkákat köszönhetjük. Az iparosoknak társadalmi állása mindig másodrendű volt, nem tartoztak a kormányzó osztályhoz, melyet a földbirtokos mellett a kereskedők, Rómában a szenátorok mellett a bankárolovagok képeztek, míg az ipar a plebejusok, a felszabadult rabszolgák osztályrésze maradt. Az aranyműves azonban az iparosok közt első helyet foglalt el, mert az ötvösmesterséget már művészetnek vették s a florenczi ezéhek közt egyrészt a festészek és szobrászok, másrészt a kardesiszárók és vértkésítők mind az aranyműves ezéhez tartoztak. Azok, kik az őskorban testi hiba következtében harczképtelenek voltak, vagy — a vad népeknél még most is — nem mehettek ki vadászni, azok otthon a fegyvereket és türelmet igénylő ékszereket készítették a törzs számára. A görög mythológiában az Olympus istenei közt Hephaistos sánta, törpék a kovács Telchinek, úgy a német pogány költeményekben is Wieland a kovács, ki a királyok és hősök számára készíti az ékszereket és csudafegyvereket, szintén sánta; a legdrágább ékszerek pedig a törpék művei. Meg is becsülték az ily munkákat oly annyira, hogy a régi mesékben a fejedelmek azok készítőit esetleg fogva tartották vagy megölték, nehogy másnak is hasonló csudaműveket készítsenek. Minos ily okból elzárja Daedalust, a syrakusai király pedig megsűteti Perillust saját

7-ik sz.

művében a bronzbikában. Ezen régi mesék ismétlődnek a népvándorlási korban. Eugippus Szt. Szeverin életében megírja,

8-ik sz.

hogy Giza, a rügiak germán királynője, fegyvereseivel elraboltatja a római gyarmatosokat egész csapatostól Noricumból s

azokat saját birtokain telepíti le, hol velök úgy bánik, mintha rabszolgái volnának, az ötvösöket pedig királyi ékszerek készítésére szoros fogságban tartja. Ezek aztán kezökbe kerítik a királyné gyermekfiát, ki őket meglátogatja, s azon fenyegetés által, hogy megölik, biztosítják felszabadulásukat. A szabad germán csakúgy, mint a mostani montenegrin vagy a puszták Beduinja és minden pásztornép lealázónak tartja a kézimunkát, legnemesebb foglalkozásnak a háborút, rablást és a vadászatot; csak a ki erre nem képes és a hadifoglyok és rabszolgák foglalkozhattak iparral. Az erdélyi germán népeknél is római foglyok vagy oda vetődött görög kalandorok s azoknak tanítványai készítették az ékszereket uraik műfzése szerint, a classicus világ technikájával.

Különös egyébiránt, hogy ámbár a második szilágy-somlói kincs csaknem közvetlenül fölfedezése után biztos kézbe jutott, a felásásnál is csak az aranyserlegek szenvedtek behorpasztást az első kapaütés által, a húsz ruhakapocs közül mégis csak egyetlen egy maradt reánk teljes épségében, félkörídomú fejének mind a három kiszökellő díszítésével, hátul pedig a tekercspálczikából kinyúló arany tável és ennek rekeszével. A nagy fejedelmi sardony fibulán hiányzik hátul a tű, alul a három láncz, mely róla lecsüngött. Ugyanezt tapasztaljuk a csészeforma ruhakapocspárnál, melynél szintén hiányzik úgy a tű, mint a lefüggő két láncz, csak a fülek maradtak meg, melyekbe ezek be voltak akasztva. Az oroszán fibulapáron megvan ugyan a kiálló három gomb, de a tű hiányzik hátul s néhány díszkő, mely a foglalásból kiesett; a többiekben hol a gombok kallódtak el, hol az egész szerkezet, melyhez a tű hozzá volt kapcsolva, ez pedig már azon idő előtt történt, midőn a kincset elrejtették. A fibulákon észrevehető a kopás nyomai, látszik, hogy használatban voltak soká, de midőn elásattak, csak egy volt közülök közvetlenül használható. Sírleteknél ez nem ritka eset, mert a halotthoz sokszor temettek csonka ékszert, de kincsénél ezen körülményeknek nem tudjuk okát adni; feljegyezzük ugyan, de a magyarázattal adósok maradunk. Ezen körülmény nem került el a külföldi kutatók figyelmét, mert ez sírleteknél gyakori, de úgy magyarázzák, hogy a tű csuklón járt és vasból készült, tehát elroz-

dásodva a kiásatásnál elkallódott. A mi fibuláinkon azonban a tű hol egyes, hol kettős ezüst tekercspálczikából származott le, s ezek hol teljesen, hol részletben meg is maradtak, de a tű mégis hiányzik.

A népvándorlási barbár-fejedelmek kincsei részint a római császárok ajándékaiból gyültek össze, részint rabló-kalandjaik eredménye, részint nemzeti honi iparaiknak terményei. Jordán, a gótok chronistája, világosan említi, hogy a »gepidák Attila birodalmának feloszlása után, mint a hunok örökösei nem kívántak egyebet a római imperiumtól, mint békét és szerződéssel biztosított évenkénti újévi ajándékot (pacem et annua solemnium ut strenas amica pactione postulerunt), mire a császár szívesen ráállt s ezen nép mostanáig (530 körül) a megszokott ajándékot a római fejedelemtől fogadja.«

Hogy ez a népvándorlás kezdete óta rendszeren így történt, erről az akkori írók esetleg emlékeznek. Adófizetés volt ez voltaképen, csak hogy a római büszkeség ezt ajándék alakban fizette. Az első somlói kincs túlnyomó részének ez az eredete; az aranyláncz s a tizenégy arany medaillon kétségtelen római munka, de ezeknek melldíszszé (phalera) való foglalása, a nehéz fülek és keretek a góthoknál készültek, úgy mint a szép bulla is, melynek gránátdisze oly feltűnő, de ügyes ötvösök által. A gyűrűk azonban durvábbak és a négyszegű mell dísz csakugyan idomtalan mű. A második somlói leletben is görög műnek tartjuk az egymásnak teljesen megfelelő fibulapárt, melynek egyik példányát 2. sz. a. itt közöljük, megjegyezvén, hogy a páros fibuláknál következetesen mindig csak az egyiknek adjuk az ábráját. Ezen ruhakapocs a többiekénél valamivel vastagabb, de eltérőleg tőlök oly halvány aranylemezből készült, minő az erdélyi aranybányákból kerül ki. Feje félkorong idomú, melyből karesú nyaka félkörben emelkedik ki és a dülény testnek felső csücsát fedi el, úgy hogy ez ötszöget képez. A fejet és testet rovátkos sodrony közt finom négy aranszállból készült fonadék szegi be. — A fejlemez közepéből sötétkék és zöld rekeszománczú korong emelkedik ki, melynek magas foglalátát rovátkos sodrony és háromszögekbe csoportosított gömböcsök veszik alul körül. A fejlemez ily formán két kisebb, gömböcske-csoportozatokkal

díszes mezőre oszlik, melynek mindegyikéből egy-egy domborúan (muglich, en cabochon) csiszolt almandin magas foglalatban emelkedik ki. A nyakat rovátkos sodronyszegély választja el úgy a fejtől, mint a testtől. A gerinczen négy rovátkos sod-

2-ik sz.

rony közt három aranyszál-fonadékot látunk, a félkör tetején pedig egy négyszögű lapos almandint. A nyak két oldalát filigrán félkörök díszítik, melyek gömböcskékből készült rózsákból szöknek ki. A testet is hol háromszögbe, hol rózsaalakba

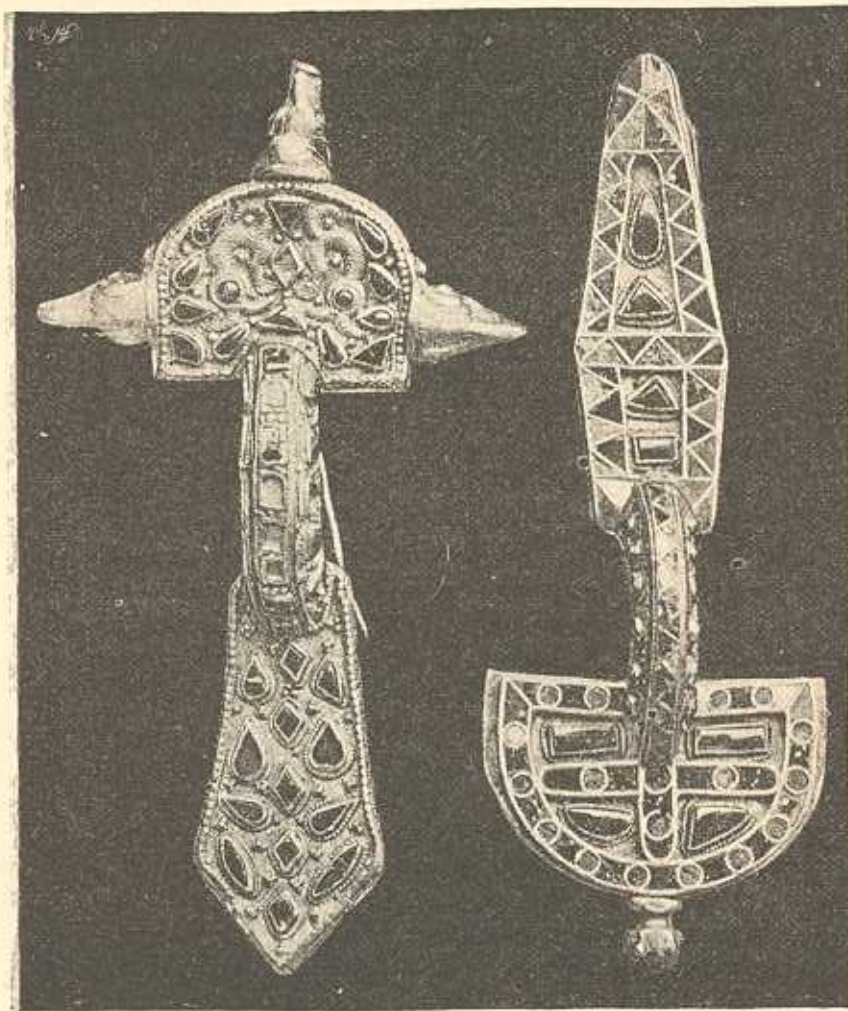
rakott gömböcskék díszítik, közepéből egy tojásdad nemes carneol emelkedik ki. A fej eredeti három gombja közül csak az egyik ruhakapcsan maradt meg a középső. Az egész ékszer hossza gombossal együtt 12,6 cm., legnagyobb szélessége 4,8 cm. Hátul az ezüstbélésnek legnagyobb része elkopott vagy elkallódott. Ezen fibula, mely alakjával inkább plasztikai, mint ékköveivel festészeti hatást tesz, oly finom izléssel készült, hogy classicus eredetét nem vehetjük kétségbe, az almandin díszítés rajta oly szerény, hogy már ez által is elüt a germán ékszerektől, melyeken ez sokszor túltengő. Sőt ebben látjuk a jellemző különbséget a classicus és a barbár műizlés közt, hogy annál az alakra, ennél a díszítésre fektették a főszúlyt. Ezen fibula alakja tipikus, ebből erednek egyrészt azon ezüst fibulák, melyeket Lindenschmit is említ, és melyek ezen kincsen tizenöt arany példány által képviseltetnek, más részről a Lindenschmit kézikönyvének XVI—XIX. tábláin előforduló merovingi fibulák.

A szilágy-somlói csoport ilyenmő kapcsainak feje, egyetlen egy párnak kivételével, félkorong, melyet félkörű karcsú nyak kapcsol össze a keskeny hosszú dőlényű, illetőleg ötszögű testtel. Ez azonban különböző alakban nyúlik hosszant, oldal szögei néhány példányon elvesztették élöket, a test tompa csúcsban végződik, de az eredeti alak mindig felismerhető.

Fibulánk egyébiránt az által is nevezetes, hogy legrégebb példánya a rekesz-zománcznak, mely később a byzanci ékszereknél oly nevezetes szerepet játszik. Nem akarunk itt a zománczkérdés megfejtésébe becsátkozni és Labarte, De Linas, Bucher s. a. t. nézeteit bírálat alá venni. Csak annyit jegyzi meg, hogy ennél régebb rekesz-zománcz eddig nem ismeretes s hogy színei tompák és át nem látszóak. Minthogy ezen ruhakapocs-párt nem tartjuk germán műnek, zománcza nem bizonyít De Linas állítása ellen semmit, hogy a népvándorlási germánok nem ismerték a zománczot; ezt azonban a szilágy-somlói aranyserleg cáfolja meg, melynek ismertetésénél ezen kérdésre visszatérünk.

Classicus technikáról, de germán izlésről tanúskodik a 3. sz. a. magányos fibula. Ez nincs ezüsttel bélélve, tömör, de szintén halvány aranyból készült, félkorong alakú fejvel, fél-

körbe hajlított nyakkal, hosszúra nyúló éles szögben végződő testtel, az egész ékszeret finom gyöngysor szegélyezi. Az arany-

3-ik sz.

4-ik sz.

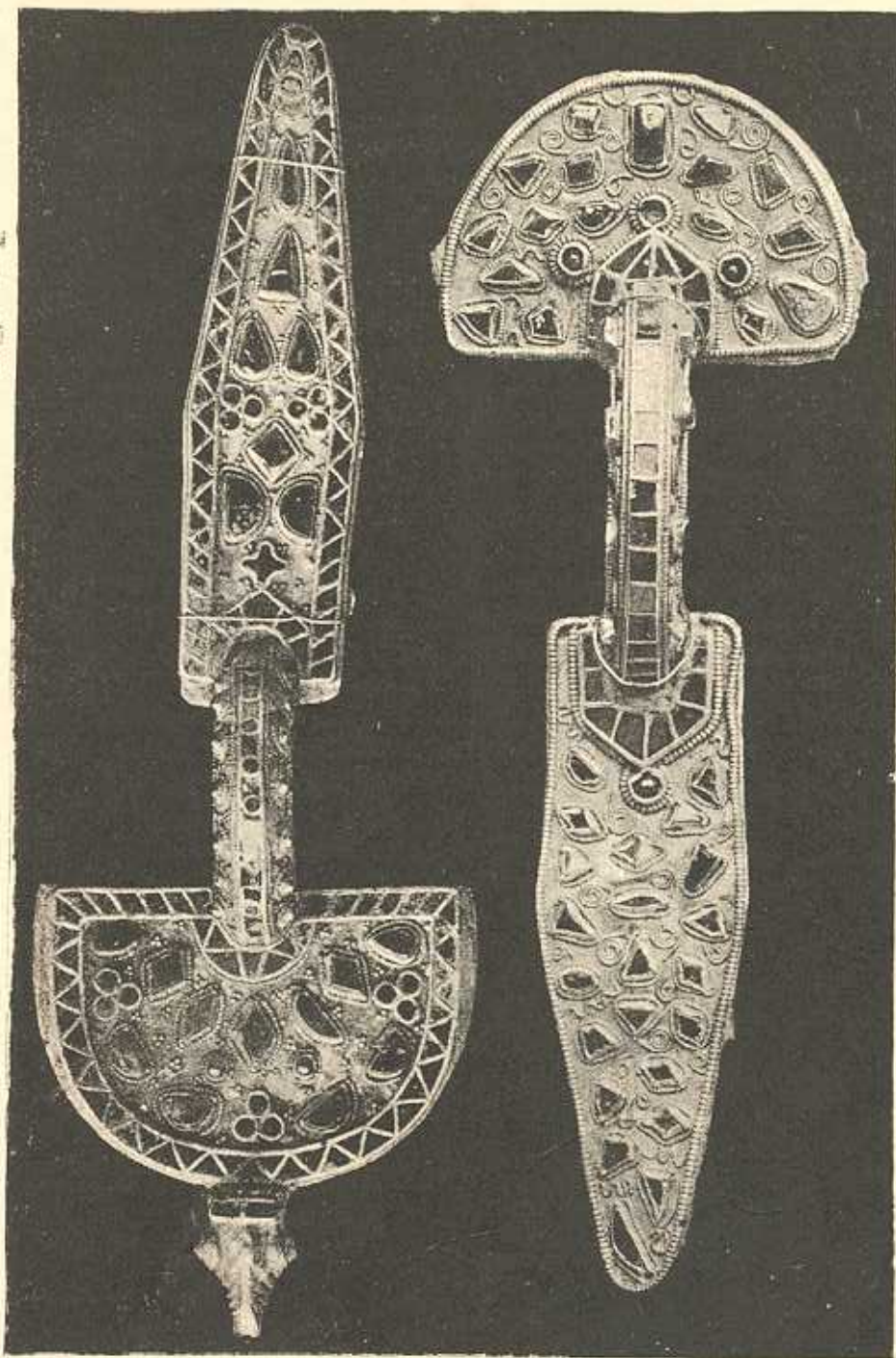
műves, ki ezt készítette, a fejtag félkorongját felül plasztikai érzéssel kidolgozott sertésfővel, két oldalvégen sasfejekkel díszítette, melyek a legválasztékosabb műizlésnek is megfelelők.

Ezek régi mintáknak szerenesés utánzatai. Mind a három főnek szemé pasztával volt berakva, melynek színéről nem szólhatunk, mert ezek elélenyesültek, a disznófő fülei gránátból készültek. A fejlemez két oldalán három-három cseppalakú s egy-egy háromszögű gránát symmetrikusan élénkíti a félkorongot, a közepen lévő két háromszögű s egy négyszögű gránát pedig két mezőre osztja, melynek mindegyikében egy-egy kétfarkú vastag gránát szemű kígyó tekerődzik; ezen dombormű azonban távolról sem közelíti meg a disznó- és sasfejek művészetét; a késői kor ötvöse nem ismert erre classicus mintát. A nyak gerinczén rovátkos szegélyzetben nyolcz négyszögű gránátot látunk külön-külön kiemelkedő aranyfogalványban, mindig három-három gömböcs által egymástól elválasztva; a nyak két oldalából négy-négy háromszögű gránát magaslik ki, melynek foglalványát mindig gömböccsor körözi. A gránát háromszögeknek négy háromszögű gömböccsorot felel meg.

A testet öt kiemelkedő dülényded gránát gerinczet formálva hosszabban két részre osztja, melyek négy-négy csöppalakú gránáttal díszesek. Gömböccsor szegélyzi mindig az ékkövek kiemeltebb foglalványát. A mező ezenkívül még hol egyesével, hol hármasával, hol csoportban rakott gömböcskével díszes. Ezen egészen ép fibula, melynek tüje is daczolt az idők viszontagságaival, most is használható, 13,3 cm. hosszú, 6,7 cm. széles.

Színhatásra tett fő súlyt az aranyműves, ki a 4. sz. a. két ruhakapcsot különös szorgalommal sajátos, a classicus időtől eltérő műizléssel készítette. A fej félkorongját lapos, erősen kiemelkedő ékköszalaggal szegélyezte, mely 14 zöld pasztakörből s ezeket egymástól elválasztó ugyanannyi csiszolt gránátközből áll. Ezen szegélyen belül hasonló mesterséges a gránátcsiszolásnak nagy tökélyét tanúsító technikájú keresztalakban emelkedő lapos szalag választja a fejlap mezejét négy hosszal keskeny részre, melyeknek mindegyikéből a térnek megfelelő alakban domborúan csiszolt hosszúkás gránát emelkedik ki. Bámulatos mindezekben az ékkövmetsző ügyessége, ki a kellő alakokat a legnagyobb pontossággal csiszolta. A nyak gerinczét laposra csiszolt zezzug alakban arany foglalványú egymásba

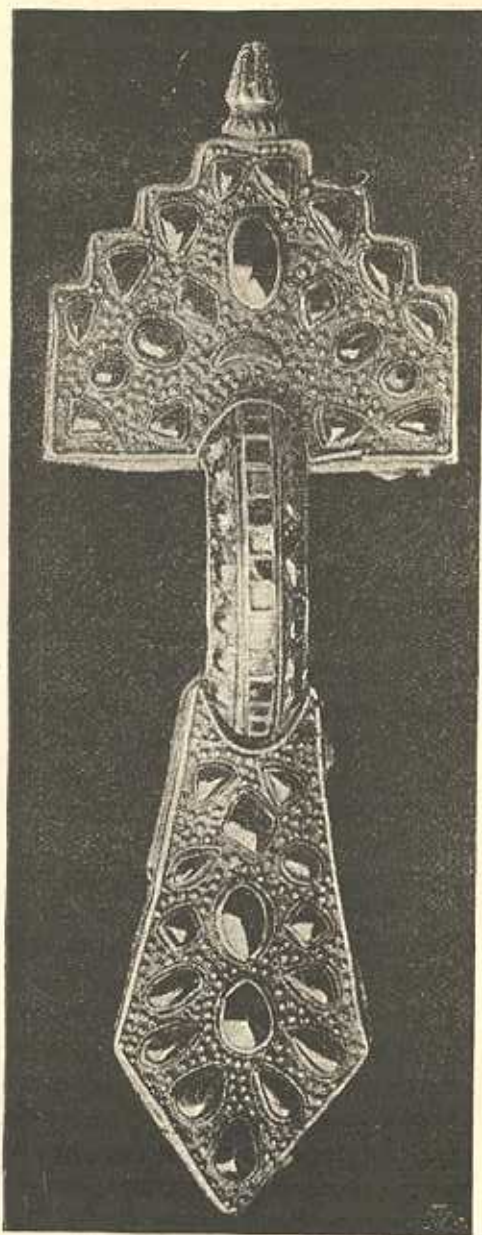

5-ik sz.

9-ik sz.

ékelt zöld paszta és veres gránát háromszögekből alkotott szalag díszíti, két rovátkos sodrony közt, míg a két oldalon ötöt szabályos gránát félgömböt és a szokásos gömböcsdíszítést látjuk. A nyúlánk testet hasonló zezzugban egymást felváltó gránát és zöld paszta háromszögekből alkotott kimagaslóan emelkedett szalag szegi be. A hol a test legszélesebb, ott egy hasonló szalag köti össze a két szegélyt, mi által két szűk mező támadt, melyet egy négyszögű, két háromszögű és egy cseppalakú domborúan csiszolt kiemelkedő gránát élénkít. Ezen sajátos ízléssel készült fibula hossza a fenmaradt felső gombostól 13,3, szélessége 4,3 cm.

Rokon ízléssel készült a következő 5. sz. nagyobb ruhakapocspár is, a mennyiben ennek legfőbb díszítési jellege a rekeszműves emeltbb gránátszalag, mely az egész ékszert szegélyezi. Ezen szalag a fej félkörében zezzugban egymásba ékelt, aranyba foglalt háromszögű ékkövekből áll, az alsó egyenes vonalon dülényekből. Ott, a hol a nyak a fejhez illeszkedik, ezen szalag a zezzug motívummal félkörben folytatódik, a hol pedig a testtel van kapcsolatban, ötszöget képez. A test szegélyezésénél a szalag felül s legalul ismét dülényalakú gránátokból áll, a közepén egymásba ékelt háromszögekből. A fejmezőből, mely hármass gömbcsoportokkal be van hintve, a nyaknak félkört formáló szegélye felett négy dülény s egy cseppalakú gránát emelkedik ki szintén félkört alakítva; a harmadik félkört félkorong idomú hat gránát képezi, felül kétoldalt pedig háromszögbe csoportosított félgömb idomú három-három gránát. A fenmaradt üres helyet kisebb két gránát félgömb élénkíti. A fej csücséből kiszökik egy gránátszemű madárfej, melynek nyakát két hosszúkás gránát négyszög díszíti. A nyak gerinceze tíz kis gránátkörből alakult, melyeknek közeit a köröknek megfelelő alakban vágott gránátkövek töltik be, mi által szintén szalag formát nyernek. A nyak két oldalát, melyet felül-alul rovátkos sodrony kerít be, hét kiemelkedő gránátgömb díszíti, a közöket pedig felül nagyobb, alul kisebb gömböcs-háromszögek élénkítik. A test mezején felül egyenlő ágú kis gránátkeresztet, hét félkorong és egy dülényalakú gránátot látunk, a hol pedig a test legszélesebb, ott azt három-három gránát gömbből álló két csoport és alatta négy, ízléssel

6-ik sz.

elrakott cseppalakú gránát kellemesen díszíti. A tompa csücs-ban végződő lábbon a szegélyszalag felett két gránát-gyűrű van foglalva. Ezen kitünő ékszer is a népvándorláskori germán műizlés finomságáról tesz tanúságot, egész hossza 18'5, legnagyobb szélessége 6 cm.

Az előkelő izléssel készült fibulák sorát a 6. sz. alatti ruha-kapocspár fejezi be, mely alakjában a többiektől elüt, a mennyiben fejtagja a szokott félkörhajlás helyett lépcsőzeten keskenyül, csücsán hosszúkás rovátkos gomb helyzetetett el, a test pedig egész a lábíg szélesbül, hol azután kurtán, csaknem egyenes szögben végződik. A gömböcsdíszítés is különbözik a többi ruhakapocokétól, mert minden helyet, melyet a kiemelkedő gránátdisz üresen hagy, magános aranygömböcsök foglalnak el, mindegyike finom filigrán körtől körülvéve. A fejtag közepét tojásdad domború almandin díszíti, a lépcsőzet szegleteinek hat-hat domború felületű almandin felel meg, a nyak kezdete fölött félhold alakú, a többi mezőt szimmetrikus háromhárom kiemelkedő gránát foglalja el. A nyak gerinczén rovátkos sodrony közt tizenhárom négyszögű, lapos felületű gránátot, az oldalakon közepén egy-egy dülényded, jobbra-balra háromhárom félgömb gránátot látunk, a testet pedig formájának megfelelőleg tizenhárom, hol háromszögű, hol négyszögű, hol cseppalakú domborúan csiszolt gránát díszíti szimmetrikus rendben. Minden gránát kimagasló foglalványát rovátkos sodrony keríti be alul. Hasonló rovátkos sodrony, mely azonban sok helyütt kopott, szegélyzi az egész ékszert. Hossza 16'8, legnagyobb szélessége 5'8 cm.

A következő három ruha-kapocspár durvább izléssel készült. Kettő közülök már rendkívüli nagyságban is jelzi a barbárabb ízlést, mely szereti gazdagságát fitogtatni. A 7. sz. alattinál az egész ékszert keskeny sodronyfonadék szegélyezi. A nyak a fejhez félkörben, a testhez háromszögben emeltebb szalaggal kapcsolódik, ezen szalag egymásba ékelt gránátból és zöld üvegpasztából alakult. A fejlemezéből három keskenyebb egyenes gránát és zöld pasztából alakuló szalag sugárzik ki, melyeknek mindenike korongban végződik szerves összeköttetés nélkül. A korongok belül aranykereszt által négy mezőre osztatnak, kettő mindig gránáttal, kettő zöld üvegpasztával

berakva. A fejtagnak négy részre osztott mezejéből különböző alakú gránátok emelkednek ki szoros rendszer nélkül, hármásával elhelyezett aranygömböcses csoportok közül. A nyak gerinczét sorba rakott négyszegű rekeszekbe, zárt lapos gránátok díszítik, két oldalát tíz-tíz gömbölyded gránát és gömböcses háromszögek. A nyak tövét a testhez fűző háromszög csúcsából négyszegű gránátokból és rendszer nélkül közéjük rakott zöld üvegpasztából alakult szalag vonul a lábíg s nagyobb koronggal végződik, melynek belső része kereszttezett s két zöld üveggel és két zöld gránáttal berakott. Ott a hol a hosszúkás test legszélesebb, a középszalagból jobbra-balra hosszúkás gránát szökellik ki, keresztet alakítva s kereszttezett gránáttal és zöld üveg pasztával berakott korongban végződik. Nem igen szabályos háromszegű gránátok emelkednek ki elegendő symmetriával a kereszt-szalag által négy részre osztott test mezejéből. Az egésznek hossza 24,5 cm., legnagyobb szélessége 8 cm.

Ezen ruhakapocscsal rokomalakú a mellette levő 8. sz. alatti is, csak a fejtagnak formája megyen túl a kör felén. A nyak ékítése ugyanaz mint az előbbinél, de a tövét nem fogja körül rekeszmű szalag. A fejlemezen megvan itt is a három kereszttezett korong gránáttal és zöld pasztával berakva. A gránátok kisebbek, mint az előbbi fibulákon és kivétel nélkül helyeztetek el sűrűn a szokásos gömböcsökkel díszített mezőn, de ezek is, hol kettésével, hol hármásával, hol négyesével rakattak el. A test lemeze az egyik fibulán Pap Iván lyukas zsebéből kivesszett, itt közlött párján a nyak alatt kereszttezett gránátos és zöld pasztás korong, a test közepén négyágú rekeszes csillag, felül-alul zöld pasztából, jobbról-balról gránátból: tövén zöld pasztakörből kiszökellő háromágú gránátág. A mező többi részét különböző alakú gránát és gömböcs-csoportok töltik be kevés rendszerrel; látszik, hogy az ötvös kereste a symmetriát, de a készletében levő ékkövek idoma megakadályozta sikerét. A fibula egész hossza 24,6, legnagyobb szélessége 7,5 cm.

A 9. sz. alatti ruha-kapocspár hasonlít főidomában a többiekhez, de még ügyetlenebbül készült az előbbieknél. Rovátkos sodrony szegélyzi mindenütt, gránátos ötszögű szalag köti össze a nyakat úgy a fejfelé, mint a testtel, a fejlemezen a grá-

10-ik sz.

nátok különböző magasságba emelkednek ki, a symmetria hiányos, a gömböcs-csoportok helyett filigrán sodronytekercsek (spirálisok) töltik be a mezőt, szerves összeköttetés nélkül,

a nyak oldalán három-három filigrán tekeres váltakozik négy-négy, egymásnak idomokban meg nem felelő gránáttal. Ezen fibulának, mely a többinél barbárabb, hossza 17'6 cm., legnagyobb szélessége 5.8 cm.

Diszítésben egészen külön áll s a maga nemében egyetlen a 10. sz. a. oroszlán-fibulapár, melynek eddigelé semmi analógiája nem ismeretes. Feje szabályos félkörídomú, kettős szegélylyél, a belső ezek közül félkörbe rakott, aranyba foglalt, soros keskeny gránát-négyszögekből áll, melyek felül laposan csíszoltak, a külső szegély a görög motívumú ökörszem-díszítés. A három gomb a fej csücsán s két oldalán egy-egy oly koczka, melynek nyolcz szögét ferdén vágják le úgy, hogy hat dülény és nyolcz háromszögű lapja legyen. A dülénylapok közepén egy-egy gránát foglaltatik. Fekvő oroszlán képezi a kapocs nyakát és testét, úgy hogy fara a fej mezejét tölti be. Háta két nagyobb és két kisebb ékkövel volt díszítve, de ezek közül csak a két kisebb maradt meg, az egyik carneol, a másik zománcz. Az oroszlánok gránátszemű, gránátfülü s homlokán is gránátot viselő, gránát nyakravalóval díszes fejeiket az egyik jobbra, a másik balra fordítja kifelé, első lábaikat pedig magok előtt a fibula lábaira teszik. Ez derékszögben végződik, ökörszemmel szegélyeztetik, három csücsának mindenikéhez gránátgömb forrasztatott rovátkos sodrony foglalatban. A láb mezején hosszú madárcsőrű, négy lábú, gránátszemű, elsatnyult szárnyú griff-féle csodaállatot látunk domborműben. A fibula hossza 14'8 cm., legnagyobb szélessége 8'3 cm.

Az oroszlánnal nem szoktunk germán ékszereken találkozni, gyakran látunk ezeken griffeket, szarvast, hajlott csőrű madarakat, sárkányt, vadkant, vagy egész alakban, vagy csak fejeiket, de oroszlánunk eddig ritkítja párját, csak a petroszszai aranycsésze belső körében látunk az állatok közt két oroszlánt, ez alighanem mihxellén hagyomány a Pontus partjairól, hol az oroszlán gyakran használtatott fel díszítési motívumul. A griff-féle csodaállat a kapocs lába mezején itt először fordul elő hazánkban, ellenben longobárd mellédíszeken gyakran található, továbbá a kaszszeli múzeum ezüstfibuláján és a hannoveri múzeum bronz csattlemezén (Lindenschmidt Handbuch XVIII. tábla 2. sz. a.). A megtompított koczka-gombalak

a népvándorlasi régiségeink közt gyakori, többnyire mint fülbevaló fordul elő, ebből a M. N. Múzeumba 13 darab jutott. Megjegyezzük, hogy ily fülbevalót a perjámosi és a bakodi leletnél oly ruhakapcsok társaságában találtak, melyek, a mint fentebb megjegyeztük, a szilágy-somlóiakkal rokonságban álla-

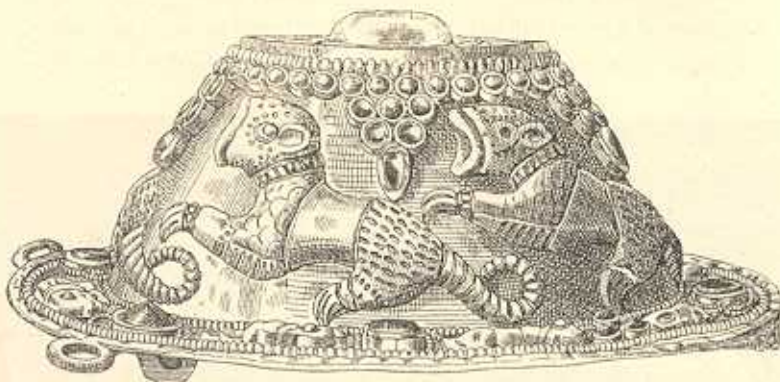

11-ik sz. a.

nak, azonban külföldön is gyakran fordulnak elő ily koczkák, (lásd Lindenschmidt Handbuch X. tábla, 6, 8 és 10. a Rajna vidékéről). Úgy látszik tehát, hogy ezen alak az egész népvándorlasi korban divatos maradt.

A 11. sz. alatti ruha-kapocspár is elszigetelve áll a germán fibulák közt úgy alakja, mint oroszlándíszítése következ-

t ében, melyhez csak a petroszszai csésze fenekén az ülő alakot környező körnek domborműveiben találhatunk némi analogiát.

11-ik sz. b.

Alakja karimás szélű félgömbcsésze, olyan, minő a törökök kávéscsészéje, átmérője 10 cm. a karima szélessége 14 mm. A

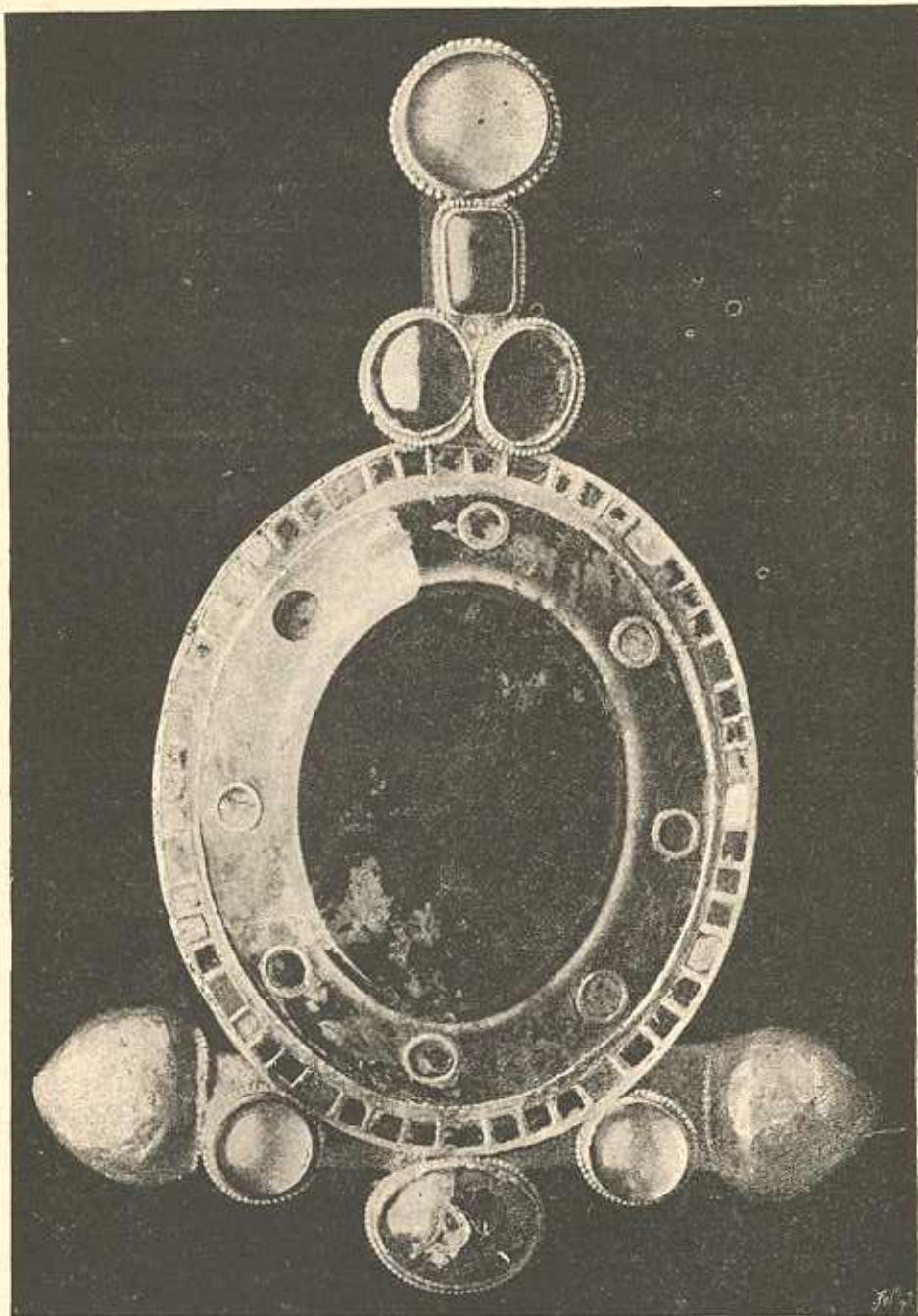
11-ik sz. c.

félgömb teteje lapított, a lap közepébe pedig kristály félgömb foglaltatik, melyet különböző alakú rekeszekbe foglalt, részleteiben nem igen szimmetrikus széles gránátkör szegélyez. A csésze oldalán öt ágaskodó oroszlán domborodik ki trébelt munkában. Két-két oroszlán közt arany sodronyba foglalt kilencz gránátgömbből csoportosított háromszög s ennek közepén fehér zománchgömb. Ugyanoly fehér zománchgömb választja el a gránátcsoportokat egymástól. Arany gyöngysor különíti el a fibula tetejét az oroszlánokkal díszített mezőtől s hasonló gyöngysor szegélyzi a lapos karimát kétfelől. A karima külső

gyöngykörén túl csipkés a szél, némileg hasonló az oroszlán fibula szegélyéhez. A karimát négy félgömb, két négyszögű, két háromszögű csoportba állított és három kisebb gránát osztják nyolcz részre, melyek mindegyikében egy trébelt vagy talán ponczolt oroszlánkölyök guggol. Az üres helyeket rovátkos sodronyból készült perezek töltik be, tekintet nélkül a szimmetriára. A karima szélén két karika látható, melyekről lánczok csüngtek le, de ezek elvesztek. A ruhakapcsok ily lánczdísz, milyent a bizancezi koronákon is látunk, fejedelmi kitüntetés.

A szilágy-somlói hűsz ruhakapocs közt legnevezetesebb a 12. sz. alatti, mely a fibulák szokott formáitól eltér s azokhoz hasonlít, melyekkel késő római műemlékeken fejedelmi személyek a chlamis két végét fűzik össze vállukon. Valens császár legközelebbi utódjának Theodosiusnak ezüst paizsán ilyen fibulát látunk a császár jobb vállán, csak hogy az gránátok helyett gyöngyökkel van szegélyezve. Példányunk alakja hasonlít a római lámpához, középső részét 8.6 cm. hosszú, 6.9 cm. széles tojásdad, háromrétegű, felül laposra, oldalt lejtősen

(à biseau) csiszolt nemes sarkonyt képezí, melyet keskeny rekesztötvösségű gránátzegély vesz körül, úgy hogy mindig négy gránátra egy zöld üvegpaszta következik. Ezen ritka nagyságú ékkő 1.3 cm. széles, lejtője nyolcz helyütt keresztül van fúrva s az így támadt körlyukak mindegyikébe aranyba foglalt egy-egy gránátot helyeztek el, ezek közül egy elkallódott, egy eltört. A lámpa csúcsát utánzó felső keskeny részt két egymás mellé foglalt domborúan csiszolt (à caboçon) 1.7 cm. hosszú tojásdad carneol, felettük 1.8 cm. hosszú négyszögű zöld üvegpaszta és e felett egy 2 cm. átmérőjű kristály félgömb

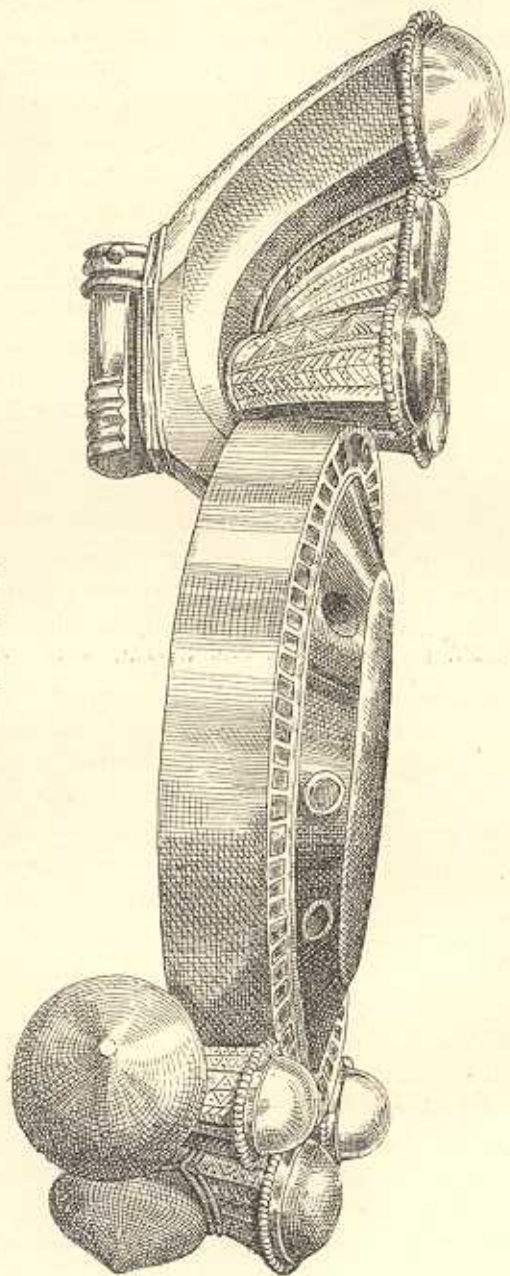
12-ik sz.

képezik. Ha a fibulát oldalról nézzük, láthatjuk, hogy ez utóbbinak hosszú szarvalakú foglaltványa van, mely hátul az elveszett kapocstű saruját képezi. A lámpa fogantyúját alakító részén kinyúlik alulról jobbra balra az ismeretes késő római T fibula rúdjának két végén egy-egy nagyobb aranygomb s mellettök, illetőleg felettök a rúd végét részint elfedve két kristály félgömb, köztök közepén tojásdad carneol. Mind ez ékkövek foglaltványát finom arany gyöngykeret szegélyzi. Három karika a fibula hátán mutatja, hogy három láncz esüngött le róla, mi a fejedelmi fibulák jellege, csakhogy ezek elvesztek. Az ékszer egész hossza 17.3 cm., legnagyobb szélessége 11.5 cm., vastagsága 4.2 cm.

Ezen fejedelmi ruhakapocsnak legközelebbi analogiáját alakjára nézve a petroszszai egyik fibulában találjuk (lásd Lindenschmidt Handbuch XXXVIII. 5. sz.), csakhogy ennél nem sardonyx, hanem gránátokkal díszített tojásdad arany-lemez képezi a fő részt. A lecsüngő lánczok emez ékszeren épségben maradtak. Fibulánkkal az osztropataikai első kincslelet sardonyx fibulája is rokon, mely azonban jóval kisebb s nincs gránátokkal díszítve, még inkább pedig a rebiri (nagy-mihályi) nicolofibula, melyet Arneht szintén Valens császár korába helyez. A két utóbbi ruhakapocs a császári régiségtárban őriztetik, más múzeumokban nem ismerek ily-féle fejedelmi ruhakapocokat. Megemlíthetjük még a császári régiségggyűjtemény elefántesont diptychonát is, Rómának álló alakjával. Ennek jobb vállán látunk ezekhez hasonló ruhakapocot, lecsüngő fejedelmi lánczokkal s oly lábakkal, minő a szilágy-somlói, csakhogy a test négyszegű, nem tojásdad.

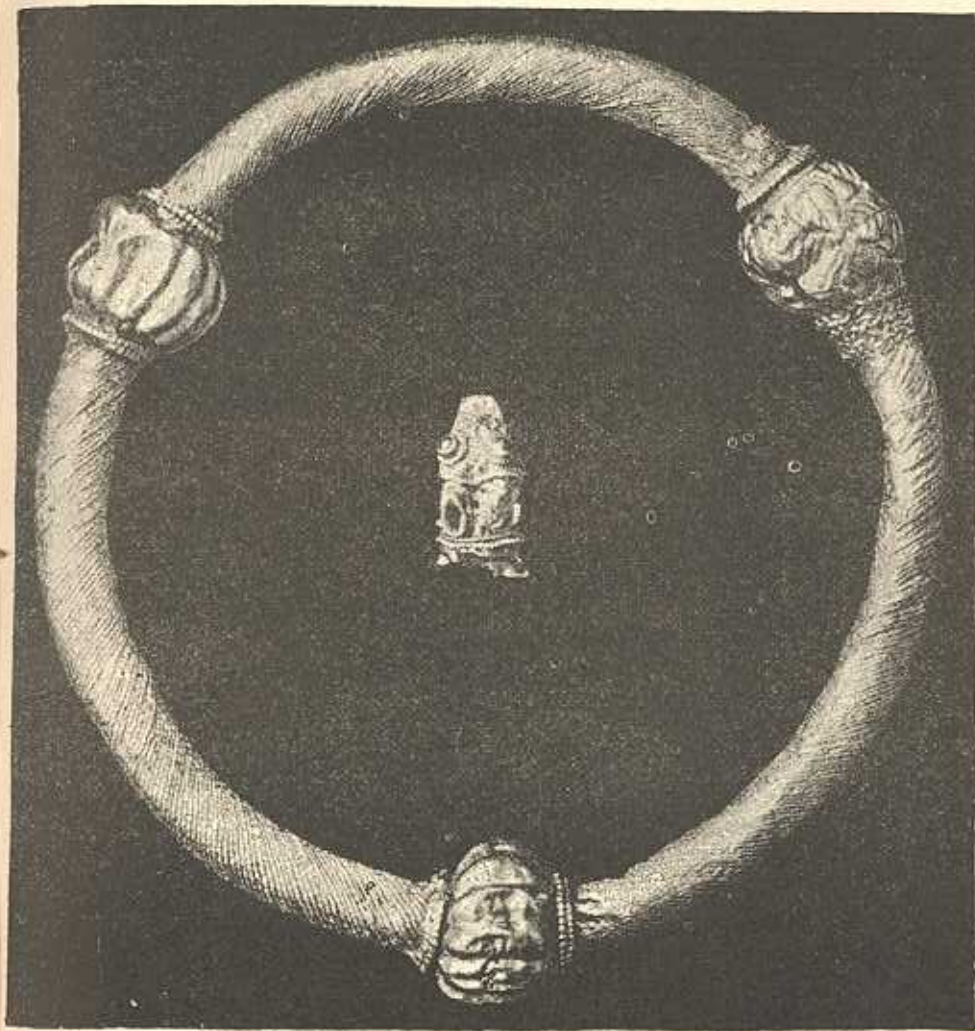
Összeforrasztott sodort finom arany sodronyból készült a 13. sz. alatti belül üres nagy karperecz, melynek belső átmérője 10.5 cm. Három 1.5 cm. átmérőjű esőből alakult, melyek három 2.2 cm. átmérőjű trébelt gomb által köttetnek össze; kettő ezek közül hólyagos czikkelyekből áll, a harmadik kidomborodó levelekből. A esőveket egyszerű gyöngyös gyűrű köti össze két gombbal, a harmadikkal négy sor fonadékból készült gyűrű.

Fémértékre leggazdagabb tárgy ezen kincsben a 14. sz. a. egymásnak minden tekintetben teljesen megfelelő arany

A 12-ik székhez.

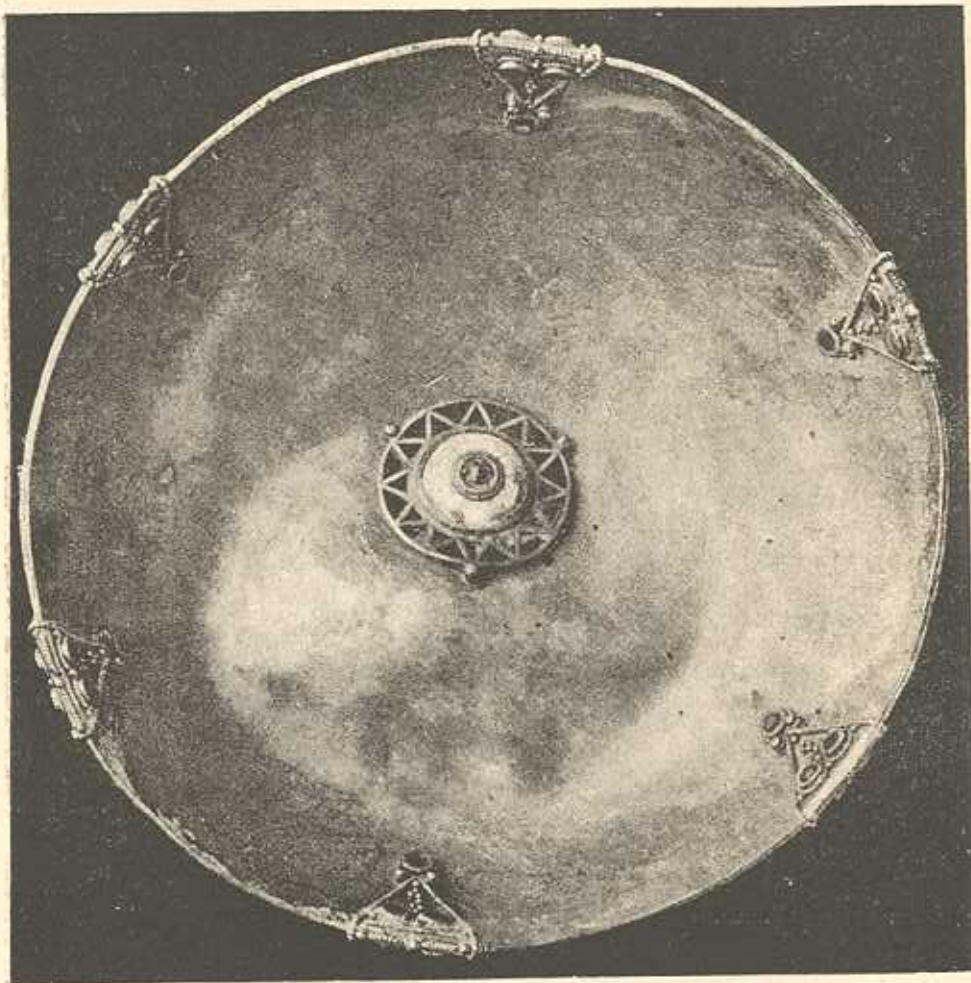
esészepár, mindegyiknek átmérője 13 cm., magassága 3 cm.
A csészek felekéből emelkedik egy fehér zománczos félgömb,

13-ik sz.

melynek tetejét aranyba foglalt lapos gránát díszíti, elől pedig rekesztővösművel egymásba szögellő háromszögű gránátokból alkotott lapos széles szalag szegélyzi. A gót ötvös a csészek

szélén kívül belül háromszögű hosszúkás aranylemezt hat helyütt helyezett el, melyet rovátkos sodrony szegélyez s az ismeretes gömböcs csoportok közt három-három gránát díszít.

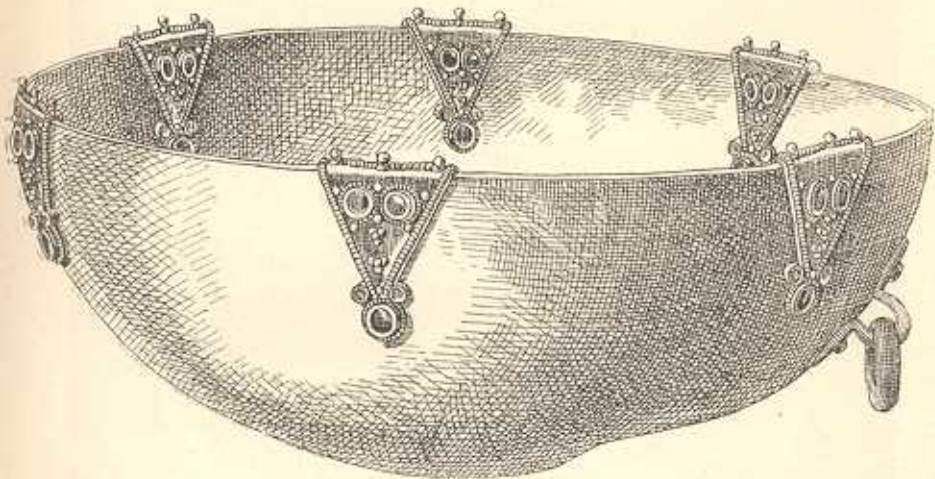

14-ik sz.

Mindegyik csésze külsejéhez vastag aranykarika van forrasztva, hogy skytha szokás szerint azt az övre lehessen felkapcsolni.

Szebb ízléssel készült a kisebbik aranycsésze (16. sz.) mely-

nek átmérője 10,5 cm., magassága 3,2 cm. Feneke közepét egy nagyobb s körülötte körben hat kisebb félgömb alakú gránát díszíti; minden egyes követ s az egész csoportot rovátkos sodrony keríti be, a gránátok körét azonkívül hármásával s ötösével csoportozott arany gömböcskéik élénkítik. A csésze szélén úgy, mint a nagyobb csészepáron szintén hat rovátkos sodronnyal kerített háromszögű lemez van nyitva s ezeknek közepén s gömböcskéik közt egy-egy nagyobb, a lemezek alatt pedig egy-egy kisebb gránátot látunk. Ezen csészének is megvan a kívülről hozzá forrasztott aranykarikája.

14-ik számhoz.

Ezen huszonnégy nagyobb tárgyon kívül még négy töredéket ástak fel, jelesen:

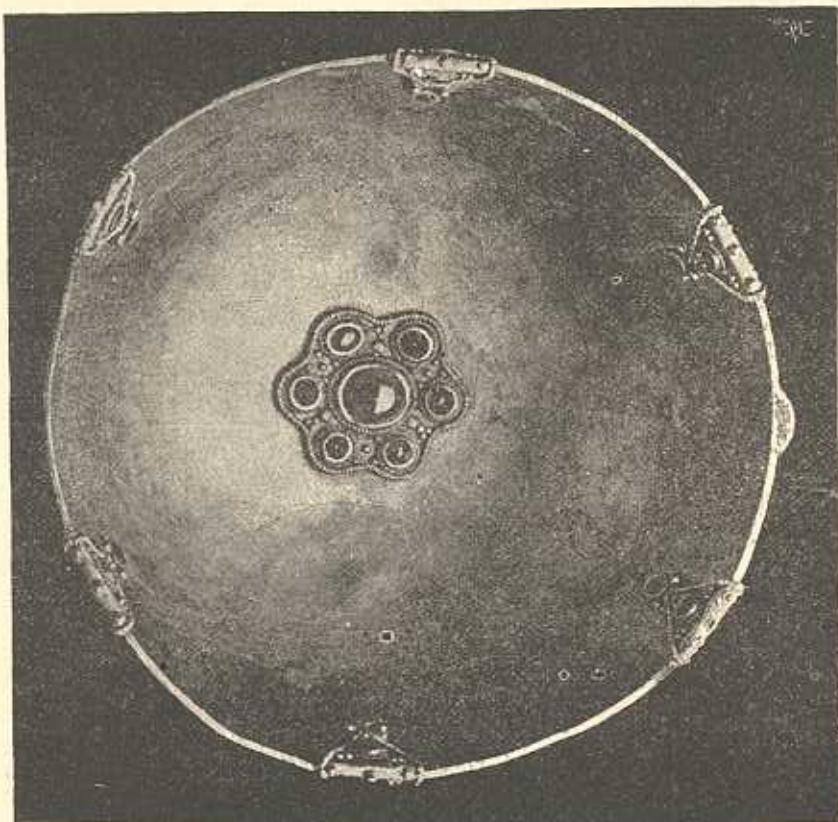
Ezüsttel bélelt arany kutya (?) fejet gránát szemekkel, nyakán két gránáttal, ezen tüngyöngysor karika, alatta a törés. Talán kéz- vagy nyakperecz vége.

Nevezetesebb három, előttem ismeretlen célra készült egészen egyforma, ezüsttel bélelt halvány dupla aranylemez 6,4 cm. hosszú, 1,4 cm. széles, mind a háromnak csak keskeny 4 cm. vastag éle hosszában ki van rakva gránáttal, egyik végökön gömb van hozzájuk forrasztva, a két szélesebb oldalon két-két hasonló gombnak helye félreismerhetetlen, az egyik

ékszeren csak egy ily gomb hiányzik, a másikon három, a harmadikon mind a négy gomb elveszett (16. sz.).

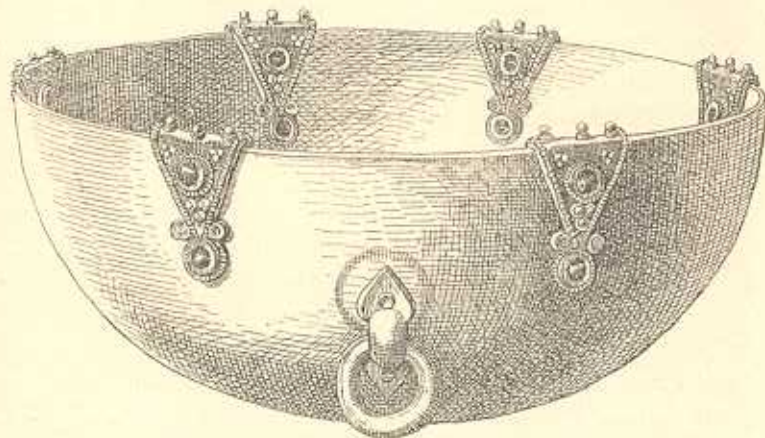
Midőn az 1881-iki Arch. Értesítőben a rekeszes ötvösség-

15-ik sz.

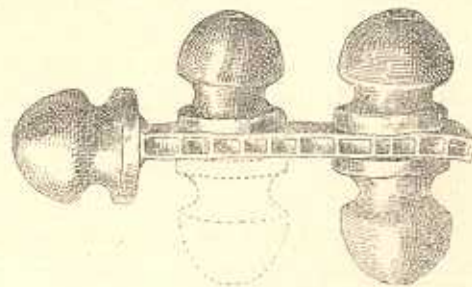
ről néhány jegyzetemet közöltem, megemlítettem a zománcz oly nagy ritkaságát a népvándorlási emlékeknél, hogy De Lina csakugyan tagadhatta a zománczozásnak használatát a germán törzseknél s állíthatta, hogy szt. Eligius, az első frank királynak híres aranyművese, püspöke és minisztere nem ismerte a zománczozás mesterségét. Megjegyeztem akkor, hogy Egger

Dávid gyűjteményében létezik egy állítólag Komárom vidékén talált népvándorlási ezüst kardtok vége, melyet metszetben is közöltem, hol a fehér zománcz egy kis rózsában a vörös gránátok közt félre nem ismerhető. Ehhez adhatjuk most a nagyobbik

A 15-ik számhoz.

aranyesésze fenekén a fehér zománczos közepes domborlatot, az oroszlán fibulák egyik díszét és a csésze-alakú fibulákon szintén zománczos fehér félgombokat. Az angolszász korong

16-ik sz.

fibuláknál is előfordul ily fehér zománcz, például a Kingston Downin és Abingdonin (lásd Roach Smith Inventarium sepulchrale I s. 1. sz., és Akerman Pagan saxendom 1. sz.). A zománczozás ismeretét tehát nem tagadhatjuk a népvándorlási népeknél annál kevésbbé, minthogy a 2. sz. a. közlött ezen korból ere-

dett római szép ruhakapcsen már rekesz-zománczezel is találkozunk. Annyi azonban bizonyos, hogy a díszítő műipar ily termékei ezen korban felette ritkák, s hogy kizárólag fehér zománczot láttunk eddigelé germán származású népvándorlási ékszereken; a zománczdísz, a mint látszik, nem felelt meg a germán törzsek akkori ízlésének s csak sokkal később lett divatos, még pedig mint vajt zománcz (champlevé) különösen a francziáknál, míg Byzánczban a rekesz-zománcz divott.

Bármely oldalról tekintsük a második szilágy-somlói kincsnek korát, mindig azon eredményre jutunk, hogy ez Valentinian, Valens és Gratian idejéből való.

El van már ismerve, hogy a gránátdísz rekeszötvségű ékszereken kizárólag germán népvándorlási sírokban és elrejtett kincsekben találjuk, a mint ezt Lasteyrie a fentebb felhözött helyen legszabatosabban állítja s a mit még azok sem tagadnak, kik a kiválóbb példányoknak byzancezi eredetét vitatják. Ezen gránátdísz pedig összes kincsünknek is kiváló jellege. Lelhelye a régi Dáciahoz tartozott, ezt pedig csak kétszer bírták a germánok, először a vizigótok 270 után, midőn Aurelian a római legiókat és gyarmatosokat abból kivonta s ők a tartományt megszállták s ott maradtak mindaddig, míg 375-ben a hunok elől kivonulva Valens által Moesiába és Pannoniába telepíttetnek le. Erdély azonban másodszor is germán kézre került, midőn közel egy századdal később a gepidák tartották azt meg Attila birodalmának feloszlása után s Magyarországgal együtt mindaddig bírták, míg a longobardok őket le nem győzték s az avarok birodalma meg nem alakult. A szilágy-somlói második kincs már az által is, hogy az első kincsnek csaknem közvetlen szomszédságában ásatott el, bizonyítja, hogy ahhoz hozzátartozott, ez pedig az érmekek tanúsága szerint Valentinian, Valens és Gratian uralkodásából, tehát a gótok korából való. Ugyanezt bizonyítják az analogiák egyrészlől a petrosszai kincsesel, melyet Athanarik gót királynak tulajdonítanak, ki ezt a hunok elől elrejtette, más részlől tizenöt fibulánknak oly alakja, melyet Lindenschmidt késő rómainak nevez el s mely későbbi időkből inkább csak

átidomított fantasztikusabb formában ismeretes. Ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a kincseket csak nagy veszedelem elől szokták elrejtetni s olvassuk azon réműletet, melybe a hunok fenyegető betörése a vizigótokat ejtette, ezt elégséges oknak fogjuk találni akár a petrosszai, akár a krasznai, akár a két somlói kincs elrejtésére; a földben biztosabb volt minden esetre, mint ha a kivándorlók ezt magokkal vitték volna a Dunán túlra, hol a római tisztviselők azt tőlök bizonyosan akár jó móddal, akár erőszakkal elvették volna.

A gepidáknál oly katasztrófa nem fordult elő, mely őket hazájok elhagyására kényszerítette volna. Száz évig bírták ugyan Dáciát békében, úgy mint a gótok előttök, a byzancezi császárok nekik is fizették az újévi ajándékot, mindaddig, míg 566-ban a longobardok őket az avarok szövetségében le nem győzték s hatalmaikat meg nem törték, de 568-ban magok is Olaszországba költöztek; ekkor az avarok kerekedtek felül, a nélkül hogy a legyőzött gepidákat székhelyeikről elűzték volna. Ezek lassan-lassan összeolvadtak az avarokkal. De Petrossza és Szilágy-Somló nem is vallanak sehol Justinra és Justinianra, hanem mindenütt Valensre és Gratiánra.

Ha tehát a szilágy-somlói kincs, a mint azt bizonyítani igyekeztünk, csakugyan Valens idejéből való s a 375 évnél nem lehet későbbi, akkor Childerik a frank király († 481) sírkincseit, melyeket a germán műiparban a gránátos rekeszötvség legrégebbi keltezett emlékeinek tartanak, egy egész századdal előzi meg, sőt a pouani fejedelmi sír mellékleteinél is régebbi, melyeket Theodorik vizigót királynak tulajdonítanak, ki a chalonsi csatában Attila ellen esett el s a csatamezőn temettetett el (451.) A rokonság azonban kincsünk s ezen sírleletek közt tagadhatatlan, csak hogy a somlói emlékek közelebb állnak a classicus műiparhoz, mint a francziaországiak s a gránátdísz nincs még annyira kifejlesztve, mint a tournayi vagy a pouani emlékeken, melyeknél jellemző a gránátdísz oly gazdag csoportosítása, hogy az arany körülötte csak mint keskenyebb vagy szélesebb foglalvány, mint a gránátoknak kerete szerepel, melyek az egész mezőt elfoglalják, holott a szilágy-somlói kincsnél a gránát csak mint az arany mezőnek

diszítése jelenik meg, mi nézetünk szerint szintén odamutat, hogy a szilágy-somlói lelet megelőzi korára nézve a Childerik és Theodorik-féle sírleleteket.

Még mielőtt a második somlói lelet felfedeztetett, a népvándorlási emlékekről felolvasott első tanulmányomnál, említve az első somlói lelet egyik érmének rekesztövösségű gránátkeretét, megjegyeztem, hogy ezen műipar alighanem a vándor vizigótok révén terjedt el a megállapodott nyugati germán törzseknél, kik a nyugati római birodalom megbukása után germán államokat alapítottak s ékszereikben ezen műipart sajátos stíljökben fejlesztették ki, sőt ebben találtam a jellemző különbséget a népvándorlás első és második időszaka között. Ezen véleményemet módosítja a somlói kincs feltalálása, mely a gránátos rekesztövösségnek nemcsak kivételes, de általános gyakorlatát egy egész századdal viszi hátra, a vizigótok erdélyi tartózkodására.

Feltűnő azonban, hogy ezen műiparnak a keszthely-vidéki sírmezők emlékeiben semmi nyomát nem látjuk, mind a mellett, hogy ezek ugyanazon időből valók. Egyáltalában nem találunk semmi hasonlatosságot ezeknek s a somlói két leletnek műstíljé közt. Igaz, hogy az utóbbiaknál nem akadunk sem fülbevalókra, sem övdíszekre, sem csattokra, sem szíjvégekre, melyek a keszthely-vidéki és rokon leleteknek túlnyomó részét képezik; de a technika egészben véve mégis eltérő: világos tehát, hogy itt két különböző germán néppel találkozunk. Csak egy magyarországi leletnél találunk némi analógiát, mely szerint ennek kora a szilágy-somlói leletek kora által határozthatatik meg. A fejedelmi fibula nyomán ez t. i. a nagy-mihályi ruhakapocs, melyet csakugyan ezen időtájba tehetünk. Az első osztropataikai fejedelmi fibulán hiányzik még a gránátdísz, sőt az egész gazdag leletnek legtöbb tárgya a késő római műiparnak készítménye, tehát valamivel régibb, mint a somlói kincs. Herennia Etruscilla aranya, melyet a második osztropataikai lelettel találtak (249—251), bizonyítja, hogy egy századdal előzi meg a somlót.

Midőn a gótok 375-ben Dáciából kivonultak s a Duna partján Valenstől átszállítást kértek a folyamon s földet, hol

megtelepedhessenek, akkor már nagy részök elfogadta volt a keresztény vallást. Püspökük Ulfilas, ki a szentírást gót nyelvre fordította, kísérte őket vándorlásuknál; nem csodálkozhatunk tehát, ha az új vallás jelvényeit ékszereiken is feltaláljuk. Ha a 8. sz. a. ruhakapocs testén látható kereszt-forma diszítést négyágú csillagnak vennők is és a 4. sz. a. szép ruhakapocspáron is kétkezdünk a kereszt symbolumában, nehezebb azt félremagyarázni a 7. sz. a. nagy fibula testén, ámbár ez itten szokatlanul hosszú s csak aránytalanul rövid keresztág alkalmaztatott a test közepére; az 5. sz. a. ruhakapocson azonban mindjárt a fibula nyaka alatt megjelenő egyenlő águ kis ahmandin kereszt csakugyan másképp nem magyarázható, mint hogy abban a keresztény vallás jelvényének alkalmazását látjuk oly feltűnő helyen, hogy az mindjárt szembe szökjék. A fejedelmi nő, ki ruháját ezen fibulával erősítette meg, a kereszttel vallásának is bizonyosságát akarta adni, a mi a népvándorlás első időszakából reánk maradt ékszerek között a legritkább esetekben fordul elő. A keresztet főleg a gazdag korongfibulákon találjuk, de ezek Lindenschmidt szerint a VI—VIII. századba sorozandók; a longobard sírleletek között is gyakori a kereszt az V. század végén, s ott találjuk ismét azon két vandál ruhakapocson, mely Bona mellett Afrikában ásatott ki, tehát Justinian korából való. Mindezek azonban sokkal későbbiek, mint a szilágy-somlói kincs.

ZÁRSZÓ.

A M. N. Múzeum a népvándorlási népek emlékeinek oly gazdag és oly hosszú, csaknem szakadatlan sorozatával bír, minőt semmi európai gyűjtemény fel nem mutathat. A somlói kinstől a gerondási sírleletekig, Valens császártól Szent-István koráig, századról századra képviselve látjuk itt az úgy nevezett barbár népek ékszerait a harmadik századtól a tizenegyedikig. Volt tehát alkalom ezen nagy nevezetességű korszak tanulmányozására, ugyan azért felhasználtam kirándulásomat a párisi nemzetközi kiállítás látogatásakor különösen arra, hogy a Mars mezején, a magángyűjteményekben és a Cluny és St. Germaini múzeumokban felhalmozott népvándorlási emlékeket azon czélből vizsgáljam, találók-e a magyarországiakhoz hasonló formákat, s melyek maradnak hazánk ilyenmű kincsei közül egészen sajátosságok. Mainzban, az öreg Lindenschmit által példásan kezelt római-germán múzeumban, hol az őszes németországi leletek a népvándorlás korából legalább hű másolatokban rendszeresen felállítvák, folytattam ezen tanulmányaimat, melyeknek eredményét a következőkben foglalom össze.

Olynemű aranyfibulákat, minők a szilágy-somlóiak, nem találtam sehol. A keszthely-vidéki sírokban oly gyakori, felső részökön négyszögűen felhasított tűk máshol ismeretlenek. A gyűrűhöz vízszintesen felkötött nagy kosárka függőknek párját nem láttam sem Párisban, sem Mainzban, de a félgömbalaknak nem hiányoznak analógiái bajor földön s ezek elterjednek tovább is a Rajna felé; a reichenhalli sírokban a kosárka alak helyett a putton alakot látjuk. A nemesvölgyi sírokban, de másutt is hazánkban oly gyakori jellemző fülbevalókkal sem a német, sem a francia múzeumokban nem találkoztam.

A magyarországiakhoz hasonló övdíszek német és francia Múzeumokban igen ritkák, ott nagy csattok s ellenlábasaik helyettesítik azokat. A pusztatóthi és kunágotai övdíszhez, azonban (mind a kettő a VII. századból) meglepően hasonlít egy Chiusiban, Olaszországban, felásott övdísz, mely St. Germainban longobard név alatt állítottat ki, tehát egykorú volna a miénkkel. Oly guggoló griffek s griffesoportok, minők Keszthely-vidékétől a szilágyságig jellemzik sírleleteink nagy részét, szintén ismeretlenek. A Justinián érmével együtt talált Szent Eandrei fülbevaló, megfordított háromszögű gula alakjában, melyhez egy egész sorozata a hozzá alapformáikban hasonló függőknek fűződik, francziáknál és németeknél épen úgy ismeretlen, mint a három kisebb s egy nagyobb aranygolyóból készült s gömböcskével diszített függő is. Mind ezek a magyarországi leletek sajátosságos alakjai. Egészen külön állnak a pogány magyar emlékek, melyeknek formái és diszítései azon kornak karolingi emlékeihez sehoggy sem hasonlíthatnak; byzanci ékszereket ezen időből alig ismerünk. Eddigelé csak az egyes ily leletek ismertetésével találkozunk a régészeti irodalomban, látván azonban ezeknek tetemes szaporodását, eljöttnek hiszem az időt, hogy szabatos tanulmányozás alapján meghatározhasuk általános jellegüket s megismerkedjünk a legrégebb magyar-diszítési motívumokkal.